



# Miten asumisyksikössä asuva kehitysvammainen aikuinen viettää aikaansa arkena?

Paula Kiskola

2018 Laurea



Laurea-ammattikorkeakoulu

**Miten asumisyksikössä asuva  
kehitysvammainen aikuinen viettää  
aikaansa arkena?**

Paula Kiskola  
Sosiaalian käytöntöjen asiakasläh-  
töinen kehittäminen (YAMK)  
Opinnäytetyö  
joulukuu, 2018

Paula Kiskola

**Miten asumisyksikössä asuva kehitysvammainen aikuinen viettää aikaansa arkena?**

Vuosi 2018 Sivumäärä 55

---

Tämä laadullinen opinnäytetyö toteutettiin suuressa eteläsuomalaisessa kaupungissa sijaitsevan ison kehitysvamma-alan toimijan yhdessä asumisyksikössä. Opinnäytetyön tarkoituksena oli saada selville miten kehitysvammainen, keski-ikää lähestyvä aikuinen viettää arkeaan asuessaan asumisyksikössä ja miten itsemääräämisoikeus näkyy tässä arjessa. Kehitysvammainen ihminen tarvitsee usein apua ja tukea ainakin joihinkin toimiinsa, mikä näkyy myös oman arjen suunnittelussa ja sen viettämiseen tarvittavissa asioissa.

Tutkimuskysymyksinä käytettiin seuraavia: Mitä tutkimukseen osallistuvien asumisyksikössä asuvien kehitysvammaisten aikuisten arkeen kuuluu heidän itsensä kertomana? Kuka on asukkaiden mielestä vastuussa arjen sisällöstä? Mikä kokemus asumisyksikön asukkailla on itsemääräämisoikeuden toteutumisesta arjen tapahtumissa? Miten asukkaat kokevat avun saannin päätösten tekemisen yhteydessä?

Opinnäytetyön teoriaosuus pohjautuu itsemääräämiskäsitteeseen ja arjen käsitteeseen.

Opinnäytetyön aineiston hankinta toteutettiin toukokuussa 2018. Havainnointi suoritettiin tutkimusyksikössä kolmena eri arkipäivänä ja havainnoinnista kirjoitettiin havainnointipäiväkirja. Havainnointimateriaali tuki haastatteluaineistoa. Haastatteluaineisto hankittiin teemahaastatteluun, joihin osallistui yhdeksän asukasta. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin, minkä jälkeen ne teemoiteltiin tutkimuskysymysten mukaan.

Tutkimustuloksista nousi esiin, kuinka haastateltavien arkipäivien sisältöä määrittävät asumisyksikön rutiinit sekä omat vakiintuneet tavat. Lisäksi osalla haastateltavista talon ulkopuoliset harrastusmenot olivat vahvassa roolissa.

Tulokset eivät sellaisenaan ole yleistettävissä muihin asumisyksiköihin. Tämän opinnäytetyön tulosten perusteella kyseisen asumisyksikön henkilökunnan on kuitenkin mahdollista yhdessä asukkaiden kanssa miettiä, voisiko tarjolla olla vielä entistäkin parempaa asumista. Lisäksi tulokset antavat pohdittavaa koko elämänkaaren aikana tapahtuvalle oppimiselle: miten ja milloin oppia niitä taitoja, joita vaaditaan oman elämän asioista päättämiseen?

Asiasanat: arki, asuminen, itsemääräämisoikeus, kehitysvammaisuus, asumisyksikkö

Paula Kiskola

How do the Intellectually Disabled Adults Living in a Housing Unit Spend Their Free Time?

Year	2018	Pages	55
------	------	-------	----

---

The purpose of this qualitative thesis was to find out how an adult person close to middle age with an intellectual disability spends time during weekdays while living in a housing unit. The study was conducted in a housing unit owned by a large service provider in Southern Finland. Persons with an intellectual disability often need help and support at least for some activities in their life. That should be taken under consideration also while planning and carrying out activities during free time.

The questions in the interview were as follows: How do the housing unit residents describe their ways to spend free time during weekdays? Who do the residents think is responsible for the activities during free time on weekdays? How do the housing unit residents think their right for self-determination stands out considering the activities during their free time? How do the residents experience the possibility to get help with decision making?

The theoretical framework in this thesis is based on the concept of self-determination. Other theory this thesis is based on is the concept of everyday life, or weekdays.

The data for this thesis was collected in May 2018. Qualitative methods such as observation and theme interview were applied in this thesis. Nine housing unit residents took part in the interviews. The interviews were recorded and then transcribed. The observation took place on three different weekdays and an observation journal was written.

The results show how the weekdays of the residents were quite routine based. The residents spent their free time doing things they most often do, usually inside the housing unit. The residents told that sauna nights are very important. Not everyone took part in hobbies outside the housing unit, but for those who did they were important.

The results as such cannot be generalized with other housing units. However, these results give a possibility to consider ways to make living even better in this particular housing unit. Furthermore the results encourage us to reflect on the lifelong possibilities to learn the needed skills to enable self-determination.

Keywords: free time, residency, self-determination, intellectual disability, housing unit

## Sisällys

1	Johdanto .....	6
2	Kehitysvammaisuuden määrittely ja asumisen tavat .....	8
3	Kaikkien elämässä on arkea .....	10
3.1	Arjen käsitteen määrittelyn vaikeus.....	10
3.2	Arkeen liittyvä rutiininomaisuus .....	11
3.3	Asumisen arjesta kehitysvammaisten asumisyksikössä .....	12
3.4	Asumisyksikössä asumisen merkitys oman elämän autonomialle .....	14
4	Itsemääräämisoikeus kuuluu kaikille.....	15
4.1	Itsemääräämisoikeuden käsitteen haasteista .....	16
4.2	Kehitysvammaisen ihmisen itsemääräämisoikeudesta.....	18
4.3	Tuettu päätöksenteko mahdollisuutena kehitysvammaisen ihmisen elämässä ....	20
4.4	Ihmisten välisestä vallasta ja auktoriteetista.....	22
5	Tutkimusasetelma.....	24
5.1	Tutkimusongelma- ja kysymykset .....	26
5.2	Aineiston hankinta havainnoimalla ja teemahaastatteluin.....	27
5.2.1	Havainnointi.....	27
5.2.2	Haastattelutilanteiden kuvaus ja haastatteluteemat .....	27
5.3	Analysointi .....	28
6	Tulokset.....	30
6.1	Havainnointipäiväkirjan tuottama tieto asukkaiden arjesta .....	30
6.2	Haastatteluiden tuottama tieto asukkaiden kertomana .....	33
6.2.1	Mitä tutkimukseen osallistuvien asumisyksikössä asuvien kehitysvammaisten aikuisten arkeen kuuluu heidän itsensä kertomana?.....	33
6.2.2	Kuka on asukkaiden mielestä vastuussa arjen sisällöistä? .....	36
6.2.3	Mikä kokemus asumisyksikön asukkailla on itsemääräämisoikeuden toteutumisesta arjen tapahtumissa? .....	38
6.2.4	Miten asukkaat kokevat saavansa apua päätösten tekemisten yhteydessä? .....	41
7	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys .....	42
8	Pohdinta.....	44
	Lähteet .....	51
	Liitteet.....	55

## 1 Johdanto

Suomessa on Kehitysvammaliiton mukaan noin 40 000 kehitysvammaista ihmistä (Kehitysvammaliitto 2018b). Heillä on oikeus käydä peruskoulu ja sen jälkeen mahdollisuus osallistua jatko-opintoihin. Eläkkeelle siirtyminenkin on vaihtoehto, mutta yhä enemmän pyritään tukemaan mahdollisuutta osallistua työelämään joko palkkatyön tai esimerkiksi työkeskustoiminnan kautta. Kunkin työpolkua pohditaan hänen omien kykujensä ja kiinnostuksenkohteidensa mukaan. Ajallaan ja perheidensä tukemana iso osa heistä myös muuttaa pois lapsuudenkodeistaan, joko asumispalveluiden piiriin tai asumaan itsenäisesti. Muuttajat saavat usein asunon vanhempien ja sisaruksien lähistöltä, millä pyritään turvaamaan läheisten ihmissuhteiden säilymistä muuton jälkeenkin (Kaski 2011, 15).

Henkilö on kehitysvammainen, jos hänen kehityksensä tai henkinen toimintansa on häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi (Koivu 11.10.2016). Älyllinen kehitysvammaisuus tarkoittaa ihmisen merkittävästi alentunutta kykyä ymmärtää uutta ja monimutkaista tietoa. Myös uusien taitojen oppimisessa on haasteita, mikä johtaa alentuneeseen kykyyn toimia itsenäisesti. Myös ympäristöllä on merkitystä erilaisten asioiden mahdollistajana tai pois rajaajana. (WHO.) Itsemääräämisoikeuden merkitys nousee uuteen valoon, kun kyseessä on täysi-ikäinen henkilö, jolla lähtökohtaisesti on haasteita itsenäisessä toiminnassa. Autetun asumisen asumisyksikössä asuvalle itse fyysisen ympäristön sekä elämään kuuluvien ihmisten merkitys on suuri. Ympäristö voi olla hyvinkin saavutettava sopivan tuen ja avun turvin. Moni näistä kehitysvammaisista ihmisistä tarvitsee apua ja tukea suureen osaan kohtaamistaan asioista, kuten esimerkiksi asumiseen ja arjen hallintaan. Myös arjen tavalliset asiat, kuten kaupassa käynti, harrastukset ja muu ajanviete, tai vaikkapa ystävyyssuhteet, vaativat usein onnistuakseen toisen ihmisen panosta.

Kehitysvammaisten ihmisten palveluja määrittelee laki kehitysvammaisten erityishuollosta, eli Kehitysvammalaki. Lain mukaan henkilö on kehitysvammainen, jos tämän

”kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluja”.

Kyseisellä lailla halutaan edistää sen piirissä olevien ihmisten suoriutumista päivittäisistä toiminnoistaan, heidän toimeentuloaan sekä sopeutumistaan yhteiskuntaan. Lisäksi lailla turvataan heidän tarvitsemansa hoito sekä muu huolenpito. (23.6.1977/519, § 1)

Arkielämä sellaisena, kun me sen ymmärrämme, on muotoutunut vasta teollistumisen ja eri elämänelueiden erkaantumisen myötä. Arkielämän käsitteen määrittelemisessä on aina ollut vaikeuksia: kaikki tuntevat sen, mutta sitä on vaikea hahmottaa sanoin. (Salmi 2004, 14). Kanadalainen sosiologi Dorothy Smith lähtee Salmen mukaan siitä, että arkielämä on yhtä kuin

kokemusmaailma. Arkielämän elämisen kokemukset ja ne näkymättömät suhteet ja rakenteet, jotka kokemuksia muokkaavat, ovat tärkeitä. (Salmi 2004, 23.) Tässä opinnäytetyössä lähdin kuitenkin yrittämään saamaan selvyttä kohderyhmäni arjesta. Havainnointi osoittautui arvokkaaksi lisäksi haastattelumateriaalille, kun yritin selvittää, minkälaista arkea tutkimuskohteessani eletään.

Tämä laadullinen opinnäytetyö toteutettiin suuressa eteläsuomalaisessa kaupungissa sijaitsevan ison kehitysvamma-alan toimijan yhdessä autetun asumisen asumisyksikössä. Opinnäytetyön tarkoituksena oli perehtyä siihen, miten kehitysvammaisen, keski-ikää lähestyvä aikuinen viettää arkeaan asuessaan asumisyksikössä. Mitä asioita hänen arkeensa kuuluu ja kuka hänen tekemisistään päättää? Miten itsemääräämisoikeus näkyy hänen arjessaan? Tutkittavan yksikön asukkaat olivat arkipäivisin aktiivisia, siksi opinnäytetyössä keskityttiin selvittämään asukkaiden arjen sisältöä työpäivien jälkeen.

Aineisto tutkimukseen on kerätty yksilohaastattelemalla tutkimukseen osallistuneita asukkaita. Lisäksi heidän kolmea eri arkipäiväänsä on havainnoitu. Opinnäytetyö pohjautuu teorioihin itsemääräämisoikeudesta ja arjen käsitteestä. Opinnäytetyön tuloksia ei voi yleistää koskemaan muita asumisyksiköitä, mutta lukija voi saada uusia ajatuksia siitä, kuinka itsemääräämisoikeus ilmenee kehitysvammaisen aikuisen arjessa ja miten itsemääräämisoikeuden toteutumista voi tukea.

En tarkistanut havainnoimiani tai haastatteluissa kerrottuja asioita mistään, vaan käsittelin ne sen hetkisenä totuutena ja itsessään arvokkaana tietona. Olisin voinut yrittää varmistaa taustatietoja tai muita saatuja vastauksia käyttämällä muitakin lähteitä (Alasuutari 2011, 97-98). Kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeutta on usein käsitelty vanhempien tai ammattihenkilöiden kautta (Björnsdottir, Stefansdottir & Stefansdottir 2014, 6). Tässä opinnäytetyössä halusin antaa tilaa tutkimukseen osallistuvien haastateltavien subjektiivisille kertomuksille ilman verrokkilausuntoja. Näin asukkaiden kokemat arjen totuus ja toiveet nousevat pääosaan.

Asiantuntijakäytännöt ja asiantuntijoiden tuottama tieto määrittelevät edelleen yhteiskuntamme vammaisten ihmisten asemaa. Puhutaan osallisuuden kehittamisestä ja huoli siitä, pääseekö vammaisen henkilön ääni kuuluviin häntä itseään koskevassa päätöksenteossa, on edelleen ajankohtainen. Siksi nykypäivän tutkimuksenteossa olisikin tärkeää, että esimerkiksi haastatteluissa kuultaisiin vammaisen ihmisen omaa puhetta hänen omalla tavallaan kertomana. (Eriksson 2008, 7, 11, 23.)

Halusin tehdä opinnäytetyöni tästä aiheesta saadakseni mahdollisesti selville jotain sellaista, mihin reagoimalla asumisyksikön ohjaava henkilökunta voisi saada asukkaiden elämästä entistäkin parempaa. Alkukeskustelussa ohjaavan henkilökunnan kanssa tutkimuslupahakemustani pohjustaessani sain myös vahvistusta tutkimussuunnitelmalleni, että kaikki mahdollinen tieto

asumisyksikössä asuvien ihmisten arjesta on tervetullutta. Saadun tiedon varassa toimintaa pystytään tarvittaessa suunnittelemaan entistäkin yksilöllisemmin. Halusin tehdä näkyväksi myös sitä, mitä Eriksson (2008, 168) tutkimuksessaan vammaisten arkielämästä ja itsemääräämisestä tuo esille: monia itsellään olevia valinnan mahdollisuuksia, oikeuksia tai vapauksia ei tule ”vammattomana” aktiivisesti ajatelleeksi.

## 2 Kehitysvammaisuuden määrittely ja asumisen tavat

Suomessa voimassa oleva kehitysvammalaki antaa määritelmän kehitysvammaisuudelle, mutta määrittely ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Tätä kuvaa jo erilainen englanninkielinen termistö mikä on Honkalampi-säätiön ylilääkäri Maija Koivun mukaan yleisesti käytössä. Iso-Britanniassa käytetään termiä learning disability, muualla Euroopassa termiä intellectual disability ja Pohjois-Amerikassa termiä developmental disability. (Koivu 11.10.2016.) Termit viittaavat vapaasti käännettyinä yhtä lailla niin oppimisvaikeuksiin, älykkyyteen kuin kehityksenkin. (Koivu 11.10.2016) määrittelee, että kehitysvamma ilmenee kuitenkin aina ymmärryksen alueella, jolloin yksilöllä esiintyy oppimisvaikeuksia uusien asioiden kanssa. Lisäksi tämä hänen mukaansa vaikeuttaa tietojen ja taitojen soveltamista uusissa tilanteissa ja sitä kautta kyvyssä itsenäisesti hallita elämäänsä.

Kehitysvammaisuutta voidaan määritellä myös toimintakyvyn näkökulmasta ottaen huomioon, että kehitysvammaisen ihmisen suoritusprofiili on usein epätasainen. Kehitysvammaiselle ihmiselle tuo usein vaikeutta se, että hänen toimintakykynsä ja tilanteesta nousevat vaatimukset ovat ristiriidassa keskenään. Tällöin ihmisen oma toimintakyky ei riitä tilanteesta suoriutumiseen ja hän tarvitsee ohjausta ja apua. (Koivu 11.10.2016.) Kehitysvammaisen ihminen voi kulkea itsenäisesti esimerkiksi työmatkansa julkisessa liikenteessä. Ongelmia syntyy vasta silloin, kun esimerkiksi tietöiden takia tuttuja reittejä suljetaan tai muutetaan, jolloin henkilö ei pystykään enää sopeuttamaan toimintaansa uuden tilanteen vaatimuksiin.

Sosiaalisen näkökulman kautta tarkasteltuna kehitysvammaisuus näyttäytyy yksilön suhteena ympäristöön. Kehitysvammaisuus on sidoksissa yhteiskunnan luomiin esteisiin ja asenteisiin, jolloin ympäristö ja yhteiskunta määrittelevät, kuinka ihmisen vamman vaikutus näkyy hänen elämässään. Asiaan vaikuttaa lisäksi henkilön subjektiivinen kokemus kehitysvammaisuudestaan. (Koivu 11.10.2016.) Asuessaan asumisyksikössä kehitysvammaisella ihmisellä on ohjaajien ja yhteisön tuki, jolloin esimerkiksi harrastustoiminnan tai vaikkapa virkistysretkien järjestämiseen on mahdollista saada tukea. Tällöin ympäristön luomat haasteet tasaantuvat ja mahdollisuudet yhdenvertaiseen toimintaan osallistumisessa esimerkiksi oman ikäluokan kanssa helpottuvat. Esimerkiksi asumisyksiköissä asuvien ja myös muunlaista tukea tarvitsevien ihmisten itsemääräämisoikeus riippuukin usein siitä, miten alan ohjausta ja apua tarjoavat organisaatiot ja niiden henkilökunta pystyvät sitä toiminnallaan tukemaan (Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018b).

Kehitysvammaliiton mukaan suomalaisista kehitysvammaisista ihmisistä täysi-ikäisiä on noin kolme neljäsosaa, laskennallisesti noin 31 000. Asumispalveluita käyttää heistä 12 000 henkilöä. Lisäksi noin 9000 ihmistä asuu läheistensä luona ja itsenäisesti asuvia arvioidaan olevan sama määrä. Vanhustenpalvelujen piirissä sekä terveyskeskuksissa asuu kummassakin arviolta tuhat kehitysvammaista ihmistä. (Kehitysvammaliitto 2018a.)

Kehitysvammaisten ihmisten asuminen on Suomessa perinteisesti jaoteltu autettuun, ohjattuun ja tuettuun asumiseen. Autetussa asumisessa henkilökuntaa on paikalla vuorokauden ympäri. Ohjatussa asumisessa yövalvontaa ei ole, mutta apua ja tukea on tarjolla päiväaikaan. Näissä asumismuodoissa asukkailla on omat huoneet ja kylpyhuoneet ja muut tilat ovat yhteiskäytössä. Tuettu asuminen tarkoittaa sitä, että henkilöllä on oma koti, minne hän saa tukea. (Kehitysvammaliitto 2018a.) Asumisen saralla puhutaan myös niin sanotuista asuntoryhmistä. Tällöin kehitysvammaisella henkilöllä on käytössään oma yksityinen asunto sekä jaettuja yhteistiloja muiden samaan asumisryhmään kuuluvien kanssa. (Hintsala & Ahlström 2011, 18.)

Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuosituksen mukaan kehitysvammaisten asumisyksiköissä henkilöstömäärän ja pätevyyden tulisi olla oikeassa suhteessa niin asukkaiden yksilöllisiin palvelutarpeisiin, elämänrytmeihin kuin elämäntilanteisiin. Palvelut pitäisi pystyä toteuttamaan joustavasti ja ilman viivettä. Ryhmämuotoisestikin toteutettujen palveluiden on annettava asukkaalle todellinen mahdollisuus elää yksilöllisesti ja toimia itsenäisesti. Asukkaan mahdollisuus toimia myös asunnon ja asuinyhteisön ulkopuolella tulee varmistaa huolimatta siitä, tarvitseeko hän muiden apua vai ei. Asumisyksikön henkilöstön lisäksi voidaan hyödyntää henkilökohtaisia avustajia: oleellista on, että asukkailla on mahdollisuus toimia asuntonsa ulkopuolella haluamallaan tavalla. (Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:4, 34.)

Tuen tarpeesta huolimatta erityishuollon piirissä olevilla ihmisillä on oikeus itsemääräämisoikeuteen. Tätä korostettiin Kehitysvammalakiä muutettaessa kesäkuussa 2016 jolloin lakiin tehdyt muutokset luvussa kolme, pykälissä 42 ja 42 a vahvistivat tätä itsemääräämisoikeutta. (23.6.1977/519.) Itsemääräämisoikeuden koetaan liittyvän erityisesti aikuisuuteen, koska aikuisella ihmisellä on sekä valta että vastuu päättää omista asioistaan. Yleensä kehitysvammaisen ihminen tarvitsee aikuisenakin ainakin joissakin asioissaan myös käytännön tukea, jolloin itsenäisyyden ja tuen tarpeen välille tulee löytää kullekin yksilölle sopivin tasapaino. Aikuisuuden tukemisessa tärkeää on ikätason mukaisen elämän malli. (Matero 2004, 196; Repo & Talvela 2004, 400.) Hyvä elämä muodostuu itse kullakin hyvästä arjesta ja sopivasta määrästä juhlahetkiä. Ihmisen elämässään kokema osallisuus ja mahdollisuus määrätä itse omista asioistaan johtaa hyvinvoinnin tunteeseen ja sitä kautta hyvään elämään.

### 3 Kaikkien elämässä on arkea

Ihmisinä pyrimme jakamaan aikaamme monin eri tavoin. Varaamme aikaa työntekoon ja rauhoitamme sitä perheelle. Jaamme aikaamme myös ystävien kesken. Arkemme ajankäyttöä ohjaa kollektiivinen rytmi, jonka voi ajatella päättävän puolestamme, mitä arjessamme tapahtuu. (Jalas 2011, 111, 117.) Työelämässä mukana olo luo ihmiselle välttämättömiä rutiineja, mitkä arkistavat elämää. Näin arkea voi ajatella yhtä lailla vapaa-ajan kuin työelämänkin kautta. (Sihvola, Andersson, Hetemäki & Mustonen 2011, 6.) Arkea ei tule pitää merkityksettömänä, koska elämäntavoissa, arjen rutiineissa ja totumuksissa rakentuu ihmisen identiteetti (Eriksson 2008, 90).

#### 3.1 Arjen käsitteen määrittelyn vaikeus

Arjen käsitteelle on haastavaa esittää yksiselitteistä määritelmää (Sihvola ym. 2011, 5). Jokinen (2005, 27) viittaa 1980-luvulle ja Agnes Hellerin kirjoittamaan määritelmään arjesta. Jokisen referoiman määritelmän mukaan arkeen kuuluvat rutiinit ja käytännönläheisyys sekä reflektion puute. Arki on yhdessä jaettu elämänkokemus, mikä luo elämälle myös arvopohjaa, sillä arki muokkaa tapoja, joilla ihmiset yhdessä elävät. Salmen (2004: 19) mukaan arkielämää voidaan ajatella sinä valmiina asiana, johon ihminen kasvaa. Tämän takia arjesta tulee tuttua ja itsestään selvää ja sitä eletään tietoisesti pohtimatta eri mahdollisuuksia.

Arki koetaan usein itsestäänselvyytenä. Arkielämästä on kuitenkin yhtä vaikea saada teoreettista otetta kuin elämästäkään. Mutta kun arkea pysähdytään ajattelemaan rauhassa, niin sieltä nouseekin esille rutiini, toistuvuus ja vastakohtaisuus juhalle. Näistä rutiini ja toistuvuus ovat Salmen mielestä kuvailevimpia. Hänkin nostaa esiin Agnes Hellerin, joka puhuu niiden toimien uusintamisesta, jotka suuntautuvat pieneen yhteyteen, eli itseen ja kaikkein lähimpiin. Hellerin mielestä tämä on hyvä arkipäivän tuntomerkki. (Salmi 2004, 14-17.) Arjen rytmiä määrittelevät viikon ja vuoden määreet, jolloin arkeen palataan viikonlopun vietosta tai kesälomalta. Arkea voi myös määritellä vastakohtaisuutena juhalle. (Sihvola ym. 2011, 6.)

Jokinen tuo esiin Rita Felskin (*The Inventions of Everyday Life*, 2000) ajatuksen arjen toisteisuudesta. Arki ei ole mitenkään erityistä eikä edes ainutlaatuisuutta, vaan kerta toisensa jälkeen toistuvaa. Felski lisää Jokisen mukaan, että arkea voi käsitteellistää kolmen ulottuvuuden mukaan, jotka ovat arjen toistava ajallisuus, kodintuntuinen tilallisuus sekä toiminnan laatuun liittyvän, eli modaalisuuden, tavanmukaisuus. Arkiset rytmit ja itsestään soljuvat rutiinit mahdollistavat luovuuden. Tavanmukaisuus tarkoittaa nimensä mukaan hajamielisesti ja tavan mukaan toistettuja tekoja. Arjessa mukaudutaan erilaisiin sääntöihin ja käytäntöihin, jotka näyttävät itsestään selviltä. Jokinen itse lisää Felskin kolmeen arjen ulottuvuuteen vielä kaksi: sovinnainten sukupuolitapojen ylläpidon ja ihmisten ”omalta tuntuvien” rytmien sekä yhteiskunnallisten pakkotahtien kohtaamisen. (Jokinen 2005, 27-29, 32.)

### 3.2 Arkeen liittyvä rutiininomaisuus

Arjella on usein turvasataman rooli. Arkisena työviikkonakin se työn ulkopuolinen aika, arki, auttaa elpymisessä ja työkyvyn ylläpidossa. Arki muuttuu hitaasti ja osaltaan suojelee ihmisiä nopeilta muutoksilta ja nykypäivän työkuultuurin hektisiltäkin muutoksilta. Arkea on joka puolella ja joka asiasta saa arkisen, mutta silti kaikki ei ole arkea. Arkisuus on mahdollisuutena läsnä missä tahansa, keveänä tai painavana. Arjen rutiinit ja tottumukset mahdollistavat sen, ettei koko ajan tarvitse miettiä ja ratkoa asioita: asiat vain tapahtuvat. (Jokinen 2005, 9-11.) Tehdään niin kuin on ennenkin tehty. Monipuoliset arjen kokemukset auttavat määrittelemään, mistä osa-alueista oma arki voisi koostua.

Nykyajan modernille elämälle tyypillistä on, että vapaus ja hyvä elämä tarkoittavat sitä, että voisimme noudattaa omalta tuntuvalta elämänrytmiämme. Ihmisen ”oman” rytmin noudattaminen tarkoittaa modernille elämälle tyypillistä ajatusta vapaudesta ja hyvästä elämästä. Tämä ”oma” tulee näkyviin juuri arkisessa olemisessa, missä ovat läsnä ne ehkä ahdistavat rutiinitkin. (Jokinen 2005, 16, 22.) Moni saattaa ajatella, ettei muiden ihmisten tavoissa varmaan mitään vikaa ole, mutta minulla on kuitenkin omani. Arkeen ovat solahtaneet kauppapäivät, asiointipäivät, siivoukset ja muut rutiinit.

Arkisuus on inhimillisen toiminnan muoto, jota ei päivän kulussa voi käyttää on/off -tyylillä - arkisuuden mahdollisuus on läsnä missä tahansa. Arki voi olla kevyttä ja ”sujua kuin tanssi”, tai arki voi olla raskastakin. (Jokinen 2005, 10-11.) Erilaiset säännöt muokkaavat elämää tehden siihen helposti omaksuttavia rutiineja. Nämä rutiinit muokkaavat arkea käytännöiksi. (Eriksson 2008, 169.) Rutiinit ja tottumukset tuovat toisinaan turvaa, toisaalta samoina toistuvat tapahtumat voivat uuvuttaaakin. Joka tapauksessa arki ja arkisuus kätkee sisäänsä valtaa siitä, miten asiat tehdään. (Jokinen 2005, 10-11.)

Muihin ihmisiin vaikuttavien rutiinien muuttaminen vaatii jonkin verran rohkeutta ja kykyä sanoittaa omia tuntemuksia. Tänäpä en jaksaisi lähteä harrastukseen, voitaisiinko perua kyyti? ”Arjen ahdistavat rutiinit” voivat toisaalta olla jollekin elinehto. Elämää rauhoittaa, kun tietää mitä tuleman pitää. Asetelmia voidaan murtaa aika ajoin kysymällä itseltään, että teenkö sitä mitä haluan ja miten haluan? Ja kenen kanssa haluan? Arki näyttää valta-asetelmat (Jokinen 2005, 24). Arjen pienissä asioissa esiin tuleva sosiaalinen osallisuus tai osallistumattomuus määrittyy ennen kaikkea siinä, kuinka paljon siihen sisältyy omaehtoista toimijuutta. (Eriksson 2008, 176).

Jokinen (2005, 23-24, 26) tuo esiin kysymyksen, pitääkö elämässä olla ”hetkiä”, jotka nostavat tilanteen niin sanotusti arjen yläpuolelle. Jos näin olisi, niin sehän tarkoittaisi hänen mukaansa sitä, että arjessa olemassa olevat rutiinit olisivat ikäviä ja vältettäviä asioita. Toisaalta arkeen kuuluu myös ajoittainen tylsyys ja toisto. Vai onko niin, että arki onkin vain rakennusala ”jollekin muulle”, hän pohtii.

### 3.3 Asumisen arjesta kehitysvammaisten asumisyksikössä

Asuminen edustaa yhtä tärkeimmistä ihmisen elämän osa-alueista. Tällä osa-alueella koettu tyytyväisyys heijastuu suoraan elämänlaatuun ja silloin, kun asuminen on kunnossa, mahdollistuu moni muukin asia. (Bertelli ym. 2013, 227.) Asumisyksikössä asumisen ei tulisi tarkoittaa jatkuvaa ryhmässä toimimista. Tällöin on yleensä mahdotonta huomioida kaikkien ryhmän jäsenten itsemääräämisoikeutta, mikä johtaa äkkiä laitospaiseen toimintaan. (Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018c). Kun elämän aikataulut limittyvät toisiinsa esimerkiksi asumisjärjestelyjen kautta, voi huomata, että naapurin arki määrittelee yllättävän paljon omaakin elämää, halusi sitä tai ei.

Kehitysvammaisten ihmisten asumista pohdittaessa on lähtökohdaksi hyväksytty heidän oikeutensa hyvään ja omia tarpeitaan vastaavaan asumiseen tavallisessa asuinympäristössä. Laadukas asuminen sisältää keskeisinä asioina yksilölliset palvelut, toimivat asunnot sekä esteettömän ympäristön. Suomessa on asetettu tavoitteeksi, että kymmenen seuraavan vuoden aikana kehitysvammaisten ihmisten laitoshoidosta siirrytään yksilölliseen asumiseen. (Niemelä & Brandt 2011, 41.)

Jos asumismuodoksi on valikoitunut asumisyksikkö, niin sielläkin päivärytmin tulisi noudattaa talossa asuvien tarpeita ja toiveita, ei henkilökunnan. Organisaation toimintakäytänteitä tulisi tarkastella säännöllisin väliajoin kriittisesti ja varmistaa, että kyseisiä käytänteitä voidaan tarvittaessa muuttaa. Yksinkertaisimmillaan ajateltuna asukkaan tulee voida vaikuttaa arkisiin asioihinsa, niin nukkumaanmenoaikaansa kuin siihen, milloin ja mitä hän syö. (Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018c). Usein toimintatavat ovat kuitenkin käytännössä vakiintuneet sellaisiksi, että ammatilliset käytännöt ja työn organisoinnin ehdot ohjaavat usein vahvasti toimintaa ja asukkaiden henkilökohtaisuus hukkuu rutiineihin (Hakala 2014, 8-9). Kun jotain on vain ”tapana tehdä”, astutaan ikään kuin menneisyyden, ja arkeen hiljalleen kerrostuneen perinteen suojaan. Erilaiset totutut tavat sekä suojelevat, että sisältävät myös vallankäyttöä. (Jokinen 2005, 30.)

Omaksi koettu asunto, koti, on monelle hyvin tärkeä asia. Se saattaa olla vammaiselle ihmiselle vielä tavallistakin tärkeämpi, koska hän saattaa viettää suuren osan ajastaan kodissaan. Vammaisella ihmisellä esimerkiksi vapaa-ajan vietto kodin ulkopuolella saattaa olla tavanomaista vähempää. Koko Suomen vammaispolitiikka lähtee liikkeelle omatoimisuuden mahdollistamisesta ja asukkaiden yksityisyyttä pyritään kunnioittamaan kaikin tavoin. (Repo 2012, 401.) Yksityisyyden kunnioittaminen voi johtaa tilanteeseen, missä ei voidakaan olla varmoja, että yksin asuvalla on kaikki hyvin. Jos omatoimisuuden tukeminen on lähtökohta, niin jääkö joku vastentahtoisesti yksin omaan asuntoonsa, jos ei syystä tai toisesta saa pyydettyä apua ja tukea muiden pariin siirtymisessä? Missä vaiheessa on sallittua puuttua asukkaan tekemisiin - vai onko missään? Onko elämänlaadun paranemista, jos

henkilökunta säännöstelee asukkaan käyttövaroja niin, että rahat eivät ikinä lopu kokonaan vai onko se asukkaan itsemääräämisoikeuden ylittämistä?

Edellä mainitun kaltaisissa tilanteissa peräänkuulutetaan henkilökunnan sensitiivisyyttä ja tilannetajuja. On tärkeää huomata, että asukkaiden tulisi saada tavata muita ihmisiä muutenkin kuin vain avun tarpeen merkeissä. Kuitenkin muita ihmisiä tavatakseen kehitysvammaiset ihmiset saattavat tarvita ensin käytännön apua, jotta heidän sosiaalisilla suhteillaan olisi mahdollisuus kehittyä ja laajentua. Tässäkin tulee kuitenkin huomioida tuettavan ihmisen oma näkemys asioista, koska yksilöllä on erilaisia tarpeita myös sosiaalisuuteen ja sen sopivaan määrään liittyen. Kaikilla pitäisi olla mahdollisuus omien tarpeidensa mukaiseen sosiaaliseen elämään. (Repo 2012, 402.) Kun ihmiselle tarjotaan koettavaksi ja kokeiltavaksi uusia, ehkä jännittävältäkin tuntuvia asioita, voi jollekin luonnollinen ensireaktio olla jyrkkä ei. Vastaus voi johtua ehkä omasta epävarmuudesta toimia tilanteessa, jonka etenemisestä ei voi ennakkoon olla varma. Tilanteessa voi olla myös epäonnistumisen pelkoa. Ehkä tuttu henkilökunta osaisi tukea ja kannustaa asukasta niin, että uuden kokeminen kuitenkin mahdollistuisi. Uudesta harrastuksesta voisi löytyä uusi kaverikin, mitä ei voi tietää, ennen kuin kokeilee. Uusien tilanteiden ja mahdollisuuksien hyvä suunnittelu ja ennakointi asukkaan kanssa mahdollistaa myös tuettua päätöksentekoa.

Oma mielekäs tekeminen voidaan ymmärtää myös ajankäyttöä jäsentävänä tekijänä. Harrastukset nousevat kahvipöytäkeskusteluissa ja niiden merkitys arkielämässä korostuu. Tutkimuksessa vammaisten arkielämästä tuli haastatteluissa esiin myös se, että vanhojen tuttujen ja sukulaisten tapaaminen oli haastateltaville merkityksellisempää, kuin naapuriasukkaiden tapaaminen. Vaikka sosiaaliset suhteet nousivat näissä haastatteluissa tärkeiksi, niin kaikkien kanssa ei silti luoda läheisiä ihmissuhteita. (Eriksson 2008, 77, 87.) Omat sukulaiset ja tuttavat osaavat olla aktiivisia aloitteentekijöitä yhteydenpidossa ja suhteen merkityksellisyys on molemminpuolista. Naapurit elävät ensisijaisesti omien menojojensa mukaan. Ihmissuhteiden luominen on taitolaji. Nimenomaan harrastuksissa voi tavata samanhenkisiä ihmisiä, joista sopivalla tuella voi löytyä tärkeitäkin ihmissuhteita ja sitä kautta harrastusten merkitys kasvaa entisestään.

Monilla ihmisillä arkeen kuuluvat harrastukset. Eriksson (2008, 80) toteaa tutkimuksessaan Liikkaseen (2005) viitaten, että tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimusten mukaan vapaa-ajan ja harrastusten merkitys Suomessa on lisääntynyt jo 2000-luvulle tultaessa. ”Perinteiset” luovat taideharrastukset ovat kyseisten tutkimusten mukaan jääneet vähemmälle ja tilalle on tullut median kuluttaminen sekä tietokoneet. Jokinen (2005, 94) pohtii myös tietokoneiden kykyä luoda ihmiselle tapaa olla poissa, vaikka hän olisikin fyysisesti läsnä. Jokisen mukaan perheen tutkijat kannattavat sitä näkemystä, että tietokoneet ovat ”tunkeutuneet” arkeen ja koteihin. Yhteiskuntatutkijat kannattavat Jokisen mukaan puolestaan sitä, että kommunikaatioteknologia on yksinkertaisesti arkistunut. Kun katselee ympärilleen missä tahansa, näkee ihmisiä

katseet kiinni matkapuhelimissaan. Verkkoyhteyksien kautta löytyvät niin ajanvietteet, ystävät kuin ruokaohjeetkin. Palapelejäkin tehdään nykyään tietokoneen ruudun kautta.

Myös televisio-ohjelmat voivat jäsentää ihmisten ajankäyttöä rytmittämällä arkea. Televisio tarjoaa myös mahdollisuuden vallankäyttöön (Jokinen 2005, 114, 118-119). Kuka katsoo mitä, missä ja kenen kanssa? Kuka istuu kenen vieressä? Saako samaan aikaan puhua, kun katsoo televisiota? Ja onko televisio liian kovalla vai liian hiljaa? Vallan käyttö näkyy televisiota katsovien kesken, kun päätetään esimerkiksi volyymin tasosta ja katsottavasta ohjelmasta. Tv-ohjelmat luovat sosiaalisuutta ja yhteenkuuluvuutta myös kodin ulkopuolella. Monista ohjelmista puhutaan työpaikoilla ja niistä jotain tietämällä voi kokea kuuluvansa joukkoon.

Kun ammatillinen osaaminen ja asiakkaan kokemustieto yhdistyvät jaetaan arjen asiantuntijuutta. Parhaassa tapauksessa tietoa vaihdetaan tasavertaisesti ja kaikkien mielipiteitä arvostetaan. Myös näennäisosallisuutta on olemassa: kysytään toisen mielipidettä, mutta asiat tehdään kuitenkin ennalta päätetysti. (Ilonen 2014, 6-10, 22.) Kun töitä tehdään toisen kodissa, on hyvä nähdä ero asukkaan kotielämän ja arjen välillä verrattuna esimerkiksi työntekijän omaan tapaan toteuttaa asioita omassa kotiarjessaan. Työvuorossa ollessa pyritään toimimaan päämiehenä olevan asukkaan omalla tavalla. Jos asukkaita on useampia, niin toimintatapojaikin löytynee monia. Ristiriitoja voi nousta esiin, jos työntekijä kokee asiakkaan elämäntavat kovin erilaisiksi ja esimerkiksi epäterveellisiksi. Saako kehitysvammaisen asukas halutessaan tupakoida, ostaa kerralla kymppillä karkkia tai pitää aina samanlaisia housuja? Kuka päättää? Toisaalta täytyy myös ottaa huomioon yksikön työntekijöille niin sanotusti ylhäältä päin tulevat ohjeet ja säännökset (Eriksson 2008, 169) ja se miten palveluntuottajan arvojen odotetaan näkyvän arjessa. Mahdolliset ristiriidat ratkeavat parhaiten, kun työntekijä säilyttää ammatillisuutensa ja muistaa, kenen elämästä on kyse.

Asukkaiden itsemääräämisoikeuteen ei voi puuttua päättämällä heidän puolestaan. Heidän omalle päätöksenteolle voidaan tarjota tukea esittelemällä asia niin, että päätöksenteon seuraukset ovat varmasti selvillä. Erilaisia arjen neuvotteluita täytyy käydä jo asukkaiden turvallisuuden varmistamiseksi (Eriksson 2008, 90, 171). Tuen ja avun tarve eivät poista ihmisen itsemääräävyyttä. Joskus on kuitenkin tilanteita, milloin ohjauksen ja avunannon tarve on tärkeämpi periaate kuin itsemääräämisoikeuden toteutumisen varmistaminen, esimerkiksi juuri turvallisuusnäkökulmasta katsottuna.

### 3.4 Asumisyksikössä asumisen merkitys oman elämän autonomialle

Islannissa vuonna 2015 tehdyssä tutkimuksessa ”It’s my life” perehdyttiin asumisyksiköissä asuvien kehitysvammaisten aikuisten käsityksiin oman elämänsä autonomiasta. Oma itse kaikkein ulottuvuudksiineen kehittyi vain, kun ollaan yhteydessä muihin ihmisiin. On todettu, että sopivan tuen avulla kaikki ihmiset voivat kehittyä myös itsenäisyydessään: ihmiselle pitää antaa aikaa ja valtaa harjoitella omista asioistaan huolehtimista. Ympäristön tulisi pystyä

ylläpitämään kannustavaa mielialaa ja uskoa aikuistumiseen. Kyseisessä tutkimuksessa tuli kuitenkin esiin, kuinka vaikeaa on luottaa kehitysvammaisen ihmisen aikuisuuteen ja antaa hänen toimia itsenäisesti aikuisen roolissa. (Björnsdottir ym. 2014, 5-21.)

Aineiston kertyessä tutkijat huomasivat, kuinka asumisyksiköiden arki on usein koko ajan samanlaista. Tätä oli perusteltu turvallisuuden tunteen luomisella asukkaille, mutta toimintatavalla ei edistetty asukkaiden itsemääräämisoikeutta eikä itsenäisyyttä. Asukkaat toivoivat tutkimuksen mukaan myös, että vapaa-ajan tekemisistä voisi keskustella heidän kanssaan enemmän kertomalla ensin esimerkiksi tapahtumista, joita lähistöllä järjestettiin. Haastateltavat olivat myös pohtineet, miksi useamman asukkaan päivärytmit tulee aina saada sopimaan yhteen: kaikki olivat ikään kuin osallisina toistensa aikatauluissa, eikä kelläkään ollut oikein mahdollisuutta omiin yksityisiin valintoihin. Tämä vaikutti siihen, kuinka osa koki joutuvansa luopumaan henkilökohtaisista kiinnostuksen kohteistaan ja mukautuvansa enemmistön päätöksiin. Tutkimuksessa tuli esiin myös henkilökunnan asenne siitä, että näin tehdään koska aina ennenkin on tehty. (Björnsdottir ym. 2014, 5-21.) Arjen kuuluukin olla toisteista, muttei kenties kuitenkaan aina samanlaista? Asumisyksikköasumisessa on kuitenkin hyväksyttävä se tosiasia, ettei elämä ole aina niin yksilöllistä kuin aivan itsenäisesti asuen, esimerkiksi omassa kerrostaloasunnossa.

Tutkimuksessa tuli esiin myös toive siitä, että henkilökunnan työvuorot olisivat etukäteen asukkaiden tiedossa. Tämä mahdollistaisi oman elämän suunnittelua: kenen kanssa olisi hyvä hoitaa suihkuasiat, entä milloin vuorossa olisi työntekijä, jonka kanssa ruuanlaitto parhaiten sujuisi. Toisaalta kun asukkaita on enemmän kuin työntekijöitä, niin jakamaankin pitäisi pystyä eivätkä omat suunnitelmat aina sellaisinaan onnistu. Toimintaa suunnitellaan usein enemmistön toiveiden mukaan. (Björnsdottir ym. 2014, 5-21.)

#### 4 Itsemääräämisoikeus kuuluu kaikille

Jokaiselle aikuiselle yksilölle kuuluu moraalinen oikeus tehdä ja toteuttaa vapaasti omaan elämäänsä liittyviä valintoja ja toteuttaa niitä. Tätä kutsutaan itsemääräämisoikeudeksi. Tarkoituksena on muita loukkaamatta muodostaa ja ilmaista omia mielipiteitä, toimia omien vaakausten mukaan sekä ylipäätään toimia. Yleensä ajatellaan ihmisten saavuttavan nämä valmiudet aikuisuuteen kasvettuaan. (Launis 1994, 51.) Eerik Lagerspetz (1994, 126) lisää vielä itsemääräämisen ehdoksi sen, että yksilö kykenee ymmärtämään, mikä on hänen intressiensä mukaista. Eettisen itsemääräämisperiaatteen mukaan jokaisen moraalista oikeutta itsemääräämiseen on kunnioitettava mahdollisimman hyvin. Moraalisen oikeuden kunnioittamisella tarkoitetaan, että oikeuden olemassaolo tunnustetaan. Lisäksi pyritään toimimaan itsemääräämisoikeuden toteutumisen suuntaisesti. (Pietarinen 1994, 33.)

Henkilön voidaan sanoa olevan itsemääräävä, kun hänellä on tarvittava kompetenssi, eli kykyä harkintaan, päättämiseen ja toimintaan. Lisäksi henkilön tulee olla autenttinen eli

omaehtoinen ratkaisujen tekemisessä. Näiden lisäksi itsemäärävällä henkilöllä tulee olla valtaa kyseessä olevan asian toteuttamiseen. Itsemääräminen edellyttää määrättyjä kykyjä ja taitoja, ja toisaalta se asettaa vaatimuksia niille olosuhteille, joissa toimitaan. Tavallisesti itsemäärämisen mahdollistuminen edellyttää toimenpiteitä myös toisilta. Toisaalta itsemäärämisoikeutta voidaan rajoittaa, jos tilanteessa on mahdollisuus loukata toisen osallisen omaa itsemäärämisoikeutta. Itsemäärävällä henkilöllä on johdonmukainen ja suhteellisen selväpiirteinen arvojärjestelmä. Arvojen ei tarvitse olla yleisesti hyväksytyjä, kunhan ne ovat ristiriidattomia. (Pietarinen 1994, 15-16, 18, 35.)

Oikeutta itsemäärämisoikeuteen on perusteltu eri laeissa. Suomen perustuslain (1999/731) seitsemännessä pykälässä säädetään jokaisen oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen. Jokaisella on myös oikeus koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Terveystieteiden puolelta löytyvä laki potilaan asemasta ja oikeuksista (1992/785) käsittelee itsemäärämisoikeutta lain toisen luvun kuudennessa pykälässä. Lain mukaan hoito tulee toteuttaa yhteisymmärryksessä potilaan kanssa, ja hänellä on oikeus kieltäytyä hänelle esitetystä hoitotoimenpiteestä tai hoidosta. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säädetyllä lailla (2000/812) pyritään edistämään asiakaslähtöisyyttä sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Lain kahdeksannessa pykälässä säädetään, että asiakkaalle on annettava mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen.

#### 4.1 Itsemäärämisoikeuden käsitteen haasteista

Eettisen itsemäärämisen periaatteen mukaan yhteisössä jokaisen oikeutta itsemäärämiseen on kunnioitettava tunnustamalla oikeuden olemassaolo. Itsemäärämisen periaate sisältää vaatimuksia liittyen yksilön kompetenssiin, jolloin näiden vaatimusten mukaan henkilön kykyjä muodostaa loogisia ajatuskuluja ja järkeviä johtopäätöksiä itseään koskevissa asioissa tulee parantaa. Kyseiselle henkilölle on myös annettava ratkaisujen tekemiseen liittyvää tarpeellista ja monipuolista tietoa. Itsemäärämisen periaate sisältää lisäksi vaatimuksia liittyen valtaan. Kun henkilö tekee omia ratkaisujaan ja toimii niiden mukaan ei toimintaa saa estää eikä vaikeuttaa. Tarvittaessa myös kaikki mahdollinen apu on annettava, jotta henkilö voi toteuttaa itsemäärämisoikeuttaan. Saako ihminen sitten vahingoittaa itseään tai toista vedoten itsemäärämisoikeuteensa? Itseään kyllä, jos kaikki asian päättämiseen liittyvät seikat ovat hänellä tiedossa, toista ei. (Pietarinen 1994, 33-34.)

Henkilön kompetenssi sekä henkilön autenttisuus ovat suhteellisia asioita koska kaikilla yksilöillä on puutteellisuuksia ja eroja esimerkiksi päättelytaidoissa. Ei voidakaan vetää tarkkaa rajaa siihen, milloin henkilön kompetenssi on riittävää, jotta voitaisiin puhua itsemäärävistä henkilöistä. Itsemäärämisen periaatteen mukaan kompetenssin kynnys asetetaan kuitenkin mahdollisimman alas. Ihmisten annetaan toimia omien ratkaisujensa mukaan, ellei niistä ole muille selkeää haittaa. (Pietarinen 1994, 21-25, 39.)

Oikeus kompetenssiin tarkoittaa oikeutta saada tukea tavalla, joka edistää mahdollisimman hyvän päätöksen toteutumista. Tiedon jakamisen merkitystä kompetenssin syntymiselle ei voi liikaa korostaa. (Rauhala 1994, 81-82.) Henkilöllä on siis oikeus kompetenssiin ja muilla on velvollisuus edistää hänen kykyään niin itsenäiseen ajatteluun, päätöksentekoon kuin toimintaan. Muilla on velvollisuus myös pidättyä tekemästä mitään, mikä hankaloittaisi näitä asioita. Ketään ihmistä ei saa estää saamasta hänen tarvitsemaansa tietoa asioista päättämistä ja toimintaan ryhtymistä varten. (Pietarinen 1994, 27.) Tietoa kertyy myös kokemuksen kautta. Henkilö voi kokeilla ratkaisujaan ja myös pitää itsellään oikeuden muuttaa mielipiteitään ja ratkaisujaan.

Vaikka yksilöllä olisi tarvittava kompetenssi ja autenttisuus, niin lopulta vallan puute voi ratkaista itsemääräävyyden. Itsemääräämisen kannalta on olemassa kaksi tärkeää vallan ilmenemistä: valta sekä avunsaantiin että toiminnanvapauteen. Valta avunsaantiin mahdollistaa toiminnanvapauden. Ihmisen tulee pystyä vaikuttamaan ympäristöönsä niin, että hänen tarpeensa toteutuvat eli henkilöllä on siis vapaus avun tarpeesta huolimatta toimia vapaasti. Yksilön itsemääräävyys asettaa muille ihmisille moraalisia velvoitteita. Joku toinen joutuu toimimaan tietyllä tavalla tai jättää toimimatta kokonaan mahdollistaakseen jonkun asian tapahtuvaksi toiselle. (Pietarinen 1994, 16, 24-26.)

Itsemääräämisoikeuteen liittyy vahvasti ajatus siitä, että muut eivät voi estää yksilön toimintaa. Toisaalta, jos toiminnassa on vahva ristiriita suhteessa toisen yksilön itsemääräämisoikeuteen ei tätä toisen oikeutta saa myöskään loukata. Kun useamman henkilön ratkaisut joutuvat keskenään ristiriitaan syntyy oikeuksien konflikti, minkä ratkaisemiseen tarvitaan tilanteen mukaan erinäisiä sopimuksia, osapuolten hyväksymään auktoriteettiin turvautumista tai muuhun periaatteeseen kuin itsemääräämisoikeuteen vetoamista. (Pietarinen 1994, 26, 35-36.) Itsemääräämisoikeus ei siis tarkoita sitä, että ihmiset voivat tehdä mitä haluavat. Lait sekä sopimukset ja toisten oikeuksien kunnioittaminen ja koskemattomuus rajoittavat kaikkien ihmisten toimintaa. (IMO-käsikirja 2017,3.)

Valta ilmenee itsemääräämisen kannalta kahdella tavalla. Ihmisellä tulee olla valtaa sekä toiminnanvapauteen että avunsaantiin. (Pietarinen 1994: 24.) Yksilön toiminnanvapautta voidaan säädellä eri tavoin. Sääteilyyn voidaan käyttää sääntöjen luomista esimerkiksi niin, että kotona on oltava viimeistään kahdeksalta illalla. Toiminnanvapautta voidaan säädellä fyysisesti siten, että herkut eivät ole vapaasti saatavilla, vaan lukon takana. Uhkailuakin voidaan kokeilla sanallistamalla mitä aiotusta teosta tulee seuraamaan. Molempiin valta-asetelmiin, avunsaantiin ja toiminnanvapauteen, voidaan vaikuttaa yhteiskunnan normeilla: kun johonkin asiaan on normitettu oikeus, niin tähän oikeuteen vetoamalla valtaa rajoittavat esteet voidaan poistaa (Pietarinen 1994, 24). Yksilön oikeus valtaan takaa sen, että yksilö saa tahtonsa toteutettua, vaikka se edellyttää muiden apua ja yhteistyötä (Rauhala 1994, 82). Oikeus valtaan toimii molempiin suuntiin. Ohjaajalla on valtaa vaikuttaa esimerkiksi työvuoronsa

työtehtävien järjestykseen ja hän voi odottaa yhteistyötä yksikön asukailta. Toisaalta asukkaalla on valtaa vaikuttaa oman vapaa-aikansa sisältöön, jolloin hän voi yhtä lailla odottaa yhteistyötä ja tukea ohjaajalta. Yhteiskunnan normit eivät vain mahdollista vaan myös rajoittavat. Yksilön oikeus avunsaantiin ja toiminnanvapauteen ei voi aiheuttaa lakien ja asetusten vastaisia toimia.

#### 4.2 Kehitysvammaisen ihmisen itsemääräämisoikeudesta

Miten itsemääräämisoikeus pätee kehitysvammaisiin ihmisiin, jotka tarvitsevat arjessaan tukea ja apua? Me itse ry on kehitysvammaisten ihmisten oma kansalaisjärjestö. Itsemääräämisestä ja omien valintojen tekemisestä järjestö kirjoittaa Kehitysvammaisten Tukiliiton (2018) internetsivuilla näin:

*”Meillä on oikeus määrätä omista asioistamme ja tehdä omia valintoja omissa asioissamme. Meillä on oikeus olla mukana, kun päätetään asioista, jotka koskevat meitä ja vaikuttavat elämäämme. Meillä on oikeus muodostaa itse omat mielipiteemme.”*

Kehitysvammalain (519/1977) vuonna 2016 uudistettu pykälä 42 käsittelee itsemääräämisoikeuden vahvistamista. Lakia on tältä osin uudistettu vuonna 2016. Laissa säädetään yksityiskohtaisesti, kuinka erityishuollon piirissä olevaa ihmistä tulee kohdella tämän ihmisarvoa, yksityisyyttä sekä vakaumusta kunnioittaen. Erityishuolto itsessään on järjestettävä ja toteutettava siten, että sen piirissä olevien ihmisten mielipiteet ja toivomukset sekä henkilön etu ja yksilölliset tarpeet huomioidaan. Jokaiselle on myös turvattava mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihinsa. Samalla täytyy myös turvata henkilön terveys ja turvallisuus. Lisäksi Kehitysvammalain (519/1977) pykälä 42 a säättää, kuinka erityishuollossa olevan henkilön palvelu- ja hoitosuunnitelmaan on kirjattava ne toimenpiteet, joilla edistetään tämän itsemääräämisoikeuden toteutumista. Suunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, vähintään kuuden kuukauden välein, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta.

Itsemääräämisoikeutta eri tavoin tarkasteltaessa on havaittu, että suurimmat ongelmat vammaisten elinoloissa liittyvät sosiaalisiin suhteisiin (Eriksson 2008, 177). Sosiaaliset suhteet vaikuttavat niin yhteisön sisällä kuin yhteisöstä ulospäinkin. Kun ihminen on mukana positiivisina pitämässään kohtaamisissa, asenteet ympäristöönkin säilyvät todennäköisesti positiivisempina. Tosin jos kohtaamisia ylipäätään on määrällisesti vähän, eivät harvoin koetut positiiviset kohtaamiset jaksaa ylläpitää myönteisyyden käsitystä yllä loputtomiin. (Golding & Rose 2015, 117-127.) Jos saa toteuttaa sellaista sosiaalisuutta, minkä on itse valinnut, tulee helpommin antaneeksi positiivisen kuvan itsestään ja luoneeksi mukavan tapaamisilmapiiriin uusienkin

ihmisten kanssa. Yksilön itsemääräämisoikeuden toteutuminen ja osallisuuden kokemukset ovat osa laajempaa yhteiskunnallista muutosta suvaitsevampaan suuntaan.

Osallistuminen on sosiaalisen integraation edellytys. Erilaiseen toimintaan voi osallistua myös ilman ”täyttä suoritusta”, osittaisesti, jolloin päätös osallistumisesta voi olla helpompi tehdä. Tukena oleva henkilö voi tarvittaessa muokata tilanteita siten, että niistä selvittää parhaalla mahdollisella tavalla. (Matero 2004, 198-199.) Jo aiemmin saadut positiiviset kokemukset osallisuudesta luovat hyvää pohjaa osallistumisen helpottumiselle. Yhteisö ei voi kuitenkaan yhdenmukaistaa yksilöitä; kaikki eivät saa onnistumisen tunteita samoista asioista. Jokaista voi ohjata osallistumaan vähitellen omien rajojensa puitteissa.

Moni kehitysvammaisen ihminen on jollain tasolla riippuvainen avunsaannista. Kehitysvammaisen ihmisen epätasainen suoritusprofiili tuo esiin sen, että joissain asioissa yksilö tarvitsee apua enemmän kuin toisissa. Joku tarvitsee ohjausta aikakäsitteiden ymmärtämiseen, esimerkiksi mitä tarkoittaa ”tunnin päästä”, ja joku toinen tarvitsee apua itselleen sopivan annoskoon määrittelyyn. Jos henkilö päättää lähteä elokuviin ja asuntolan ohjaaja sanoo, että tämän pitää lähteä ”tunnin päästä”, niin saadusta avusta ei ole asukkaalle hyötyä jollei hän ymmärrä aikakäsitystä ja kelloa. Yhteisellä päivällisellä jollain on kova nälkä ja hän haluaa ottaa lisää ennen kuin kaikki ovat ottaneet ensimmäistäkään annosta. Jos nälkäisen itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan, niin joku toinen saattaa jäädä ilman. Jos annoskoon määrittelyyn tarjotaan apua, niin käytännössä silloin joudutaan rajoittamaan toisen itsemääräämisoikeutta. Ei kuitenkaan voitane olettaa, että muiden yhteisessä ruokapöydässä olevien tulee jäädä nälkäisiksi, jotta yhden nälkä saadaan tyydytettyä.

Itsemääräämisoikeuden käyttämistä voidaan tukea yksilöllisesti. Ensin on löydettävä ne seikat, jotka auttavat juuri kyseistä ihmistä ymmärtämään kyseessä olevaa asiaa ja sen eri ulottuvuuksia. Ymmärrystä voidaan tukea selvittämällä erilaisia vaihtoehtoja ja keskustelemalla niistä. Asioita voidaan selvittää myös vaikka paikan päällä käymällä ja konkreettisesti asiaa kokeilemalla. (Itsemääräämisoikeuden tukeminen 2018, vernerinet.net.) Kun pohjatietoa on annettu ymmärrettävästi ja tarpeeksi, voidaan luottaa siihen, että päätös syntyy oikeasta asiasta. Golding & Rose (2015, 127) viittaavat kuitenkin Kitzingerin (1994) tutkimukseen, missä kävi ilmi, kuinka yksi henkilö voi dominoida esimerkiksi asukasyhteisön kokousta. Vertaisistakin löytyy aina se ujoin ja aroin, joka ei ehdi - tai uskalla - kommentoida, ennen kuin asia on jo päätetty. Henkilökuntaa tarvitaan huomaamaan kyseiset tilanteet ja varmistamaan, että kaikilla keskusteluun osallistujilla on tasavertainen mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja tulla kuulluiksi.

Itsemääräävällä ihmisellä täytyy olla mahdollisuus tehdä aitoja valintoja. Toiset ihmiset tai ympäröivät olosuhteet eivät voi rajoittaa hänen valinnanmahdollisuuksiaan olemattomiin

(Rauhala 1994, 98), vaikka tarvittaessa kompromisseihinkin pitää pystyä. Voiko aikuinen, asumisyksikössä asuva kehitysvammaainen henkilö vaikuttaa itseään koskeviin asioihin? Palveluntuottajan, henkilökunnan edustajan ja yksilön omat henkilökohtaiset arvot voivat olla arjessa ristiriidassa. Kun yhteisössä vahvistetaan yhden ihmisen mahdollisuuksia vaikuttaa omiin asioihinsa, voidaan samalla estää toisen yksilön mahdollisuuksia itsemääräämiseen. (Ilonen 2014, 6-10, 22.)

Itsemääräämisoikeutta pitää tukea, mutta toista ei saa jättää heitteille eikä hänen saa antaa vahingoittaa itseään. Kokonaiskuntouttavan työtteen kautta voidaan itsemääräämisoikeuden toteutumisen merkitystä pohtia yksittäisen tilanteen lisäksi myös tulevaisuuteen vaikuttavuuden kautta. Jos nyt tehty valinta tulee rajoittamaan henkilön elämää tulevaisuudessa, niin voidaanko tämänhetkisessä tilanteessa vedota rajoittuneeseen kompetenssiin, jolloin henkilö ei olisikaan täysin itsemääräävä?

Kehitysvammaisten ihmisten vaikuttamismahdollisuudet elämäänsä ovat usein heikot ja heille on annettu vain näennäistä kontrollia omasta elämästään. Monien arkea leimaavat sellaiset säännöt ja rutiinit, joihin he itse eivät voi vaikuttaa. (Hintsala & Ahlsten 2011, 20.) Usein itsemääräämisoikeuden käyttömahdollisuus tai sen puute tulee esiin tavallisen arjen keskellä. Pienissä päivittäisissä asioissa liittyen esimerkiksi ruokailuun, hygieniaan, rahankäyttöön tai tietokoneisiin saattaa olla ajansaatossa muotoutuneita rutiineja, joita kannattaa nyt pohtia itsemääräämisoikeuden kannalta. (IMO-käsikirja 2017, 3.) Vaihtoehtoista valitseminen on tärkeä osa ihmisyyttä ja juuri pienet päätökset voivat olla niitä tärkeimpiä (Topo 2013).

Asumisyksikön henkilökunta perehtyy asukkaiden tilanteisiin ja yrittää itsemääräämisoikeutta kunnioittaen löytää yksilöllisiä ratkaisuja heidän erilaisiin tarpeisiinsa. Eettistä pohdintaa tarvitaan niissä tilanteissa, joissa näkemykset ”hyvästä” ja ”järkevistä” poikkeavat henkilökunnan ja asukkaiden välillä. Jos asukkaalle annetaan mahdollisuus ratkaista oma asiansa itsenäisesti, pitää henkilön ratkaisu ja siitä mahdollisesti seuraava toiminta hyväksyä ja toteutuksessa tarvittaessa auttaa. Asukas on käyttänyt valtaansa toiminnanvapautteen ja myös mahdolliseen avunsaantiin.

#### 4.3 Tuettu päätöksenteko mahdollisuutena kehitysvammaisen ihmisen elämässä

Itsenäisyys ja itsemääräämisoikeus ovat asioita, joita yleensä liitetään aikuisuuteen. On mahdollista, etteivät aikuiset kehitysvammaiset henkilöt ole saaneet mahdollisuuksia henkiseen itsenäistymiseen, mitä kautta he ovat tottuneet olemaan passiivisia vastaanottajia omissa asioissaan. (Repo 2004, 400.) Kehitysvammaista ihmistä voi tukea hänen itsenäisessä päätöksenteossaan ilman, että yksilön itsemääräämisoikeudesta tingitään. Tätä kutsutaan tuetuksi päätöksenteoksi. Ihminen saa halutessaan apua itse valitsemaltaan henkilöltä esimerkiksi tiedon ja vaihtoehtojen etsimisessä sekä etujen ja haittojen punnitsemisessa. Myös asioiden

kääntäminen selkokielelle on tuettua päätöksentekoa. (Ekmark, Heiniluoma, Huotari, Leino & Puranen 2011, 48.) Asumisyksikön asukkaiden mahdollisuus päättää itseään koskevista asioista tulisi olla aito tilaisuus tulla kuulluksi. Henkilökunta voi olla asioista eri mieltä, esimerkiksi mahdollisten kustannusvaikutusten takia, mutta kyseessä ei siltikään ole henkilökunnan päättävissä oleva asia. (Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018c.)

Sen lisäksi, että päätöksentekoon tukea antava on kehitysvammaisen ihmisen itsensä valitseminen, tulee hänen myös pystyä mahdollistamaan päätöksenteko. Tukea antava henkilö ei päättää mistään, hän vain auttaa tuettavaa ymmärtämään vaihtoehtot ja niiden seuraukset. Päätösten tekoon pitää oppia. Jos päätösten teon harjoittelu ei esimerkiksi työpaikalla työn luonteen vuoksi onnistu, niin kotona voi vähitellen harjoitella päättämistä ja vastuunottoa omissa arjen asioissa. Tuetun päätöksenteon malli on Kanadassa todettu niin toimivaksi, että sen mahdollisuus on kirjattu lakiin. Laki on tukena, kun elämässä pitää tehdä suuria ratkaisuja ja silloin, kun ihminen ei tuettunakaan pysty ilmaisemaan mielipidettään. (Ekmark ym. 2011, 48; vernerinet.net)

Suomesta tällainen lainsäädäntö, mikä antaisi ihmiselle oikeuden tuettuun päätöksentekoon erilaisissa elämän päätöksentekotilanteissa, on puuttunut (Hintsala & Ahlström 2011, 19). Asiakas- ja potilaslakia, missä käsitellään myös tuettua päätöksentekoa, on kuitenkin valmisteltu. Lain alustavan luonnoksen (25.4.2018) mukaan sen neljännessä luvussa käsiteltäisiin asiakkaan ja potilaan päätöksenteon tukemista pykälissä 20-23. Lakiluonnoksessa säädetään, että jollei asiakas tai potilas pysty alentuneen itsemääräämiskyvyn vuoksi itsenäisesti osallistumaan ja vaikuttamaan omien asioidensa suunnitteluun ja toteuttamiseen, hän voi nimetä yhden tai useamman tukihenkilön. Tukihenkilö osallistuu tahdon selvittämiseen ja päätöksenteon tukemiseen, muttei tee päätöksiä tuettavan puolesta. (Asiakas- ja potilaslaki, alustava luonnos 2018.)

Myös Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) kertoo tiedotteessaan 145/2018, kuinka itsemääräämisoikeuden vahvistamista koskevaa lainsäädäntöä on valmisteltu pitkään. Siihen liittyen edellä mainittu luonnos asiakas- ja potilaslaiksi oli lausunnolla syyskuun 2018 puoliväliin asti, mutta saadun palautteen perusteella lakiluonnoksesta löytyi paljon työtä vaativia muutostarpeita. Näin asiakas- ja potilaslaki on päätetty poistaa tällä hallituskaudella annettavien hallituksen esitysten listalta. Sosiaali- ja terveysministeriö jatkaa edelleen lainsäädännön valmistelua. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018.)

Valintojen ja päätösten teko isoista ja pienistä asioista edellyttää harjoittelua. Tuetun päätöksenteon lähtökohtana on ilman lakiakin ajatus siitä, että jokainen kykenee tekemään näitä päätöksiä. Joskus päätösten tekemiseen tarvitaan kuitenkin toisten tukea. Arjessa tuetun päätöksenteon tavoitteena on kannustaa ja rohkaista näihin omaa elämää koskeviin päätöksiin ja valintoihin. Ihmiselle annetaan myös ”lupa valita väärin” ja oppia asiasta seuraavaa kertaa varten (Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018d.) Valintojen tekemisen ja mielipiteen

ilmaisun harjoittelu tulisi aloittaa jo lapsuudessa, heti kun siihen tarvittavat valmiudet on saavutettu. Valintatilanteita tulee vastaan koko elämänkaaren ajan ja yksinkertaisimmillaan yksilöllä tulisi olla sekä mahdollisuus että keino ilmaista joko ”kyllä” tai ”ei”.

Vaikka ihmisillä on oikeus tehdä myös vähemmän onnistuneita valintoja ja päätöksiä, niin se ei tarkoita kenenkään jättämistä oman onnensa nojaan: kenenkään turvallisuutta ei tarkoituksella vaaranneta. Tuetun päätöksenteon järjestelmän tarkoituksena on varmistaa, että ihmisen oikeustoimikelpoisuus ja itsemääräämisoikeus toteutuvat. Tarvittaessa ihmistä myös suojellaan oman päätöksenteon kielteisiltä vaikutuksilta. (Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018e.) Näitä kielteisiä vaikutuksia on eriasteisia ja niitä pitäisi pohtia suhteessa niiden merkittävyyteen henkilön elämässä. On eri asia, jos joku päättää, ettei ikinä enää syö tomaattia, kuin se, ettei koskaan enää peseytyisi.

Kehitysvammaiset ihmiset ovat saattaneet tottua olemaan omassa elämässään päätöksenteon kohteina, koska lainsäädännön rooli kehitysvammahuollossa on ollut holhoava. Se on painottanut erilaisia tukitoimia ja palveluja, joihin henkilö vammansa takia on oikeutettu. Ei olekaan helppoa kääntää asetelmaa ja alkaa aikuisena tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. Yksilökeskeistä ajattelua vastustetaan usein olettamalla, että jos kehitysvammaiset ihmiset tekevät itse päätöksiä niin ne ovat todennäköisesti heille itselleen ja ympäristölle vahingollisia. Tätä ei kuitenkaan voida käyttää perusteena sille, että valtaa tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä ei anneta ihmisille itselleen. Ihmisoikeuksiin perustuvan näkökulman edistäminen korostaa kaikille ihmisille annettavaa mahdollisuutta tehdä ja toteuttaa tavallisia elämään kuuluvia asioita, mukaan lukien omaa elämää koskevien päätösten tekeminen. (Konola, Kekki, Tiihonen & Marjamäki 2011, 32-33.) Rooli tukitoimien ja palvelujen kohteena olemisesta on muuttumassa niin, että tukitoimia ja palveluja käytetäänkin aktiivisen asiakkaan roolista käsin. Palveluista haetaan asiakaslähtöisyyttä ja omat oikeudet tiedostetaan koko ajan paremmin. On tärkeää pohtia, miten eri asioissa kuuluu vammaisen ihmisen oma ääni, ettei kukaan puhu toisen suulla (Eriksson 2008, 169).

Kuten Ekmark ym. (2011,48) ovat edellä todenneet, useat kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat tukea päätöksentekoon ja eri vaihtoehtojen pohdintaan, mutta oppivat siinä koko ajan itsenäisemmiksi. Uusi ajattelumalli haastaa yhtä lailla ammattilaisia kuin kehitysvammaisten henkilöiden läheisiäkin; kehitysvammaisille henkilöille mahdollistetaan sellainen elämä, jota he haluavat elää, eikä sellainen, mitä muut pitävät heille sopivana (Konola ym. 2011, 32)

#### 4.4 Ihmisten välisestä vallasta ja auktoriteetista

John Stuart Mill sanoo Pietarisen (1994, 35) mukaan, että kompetentin henkilön ratkaisuja ei voi rajoittaa. Kehitysvammaiset ihmiset, jotka tarvitsevat elämässään tukea kompetenssin

saavuttamiseksi, saavat sitä myös laillisesta, eli legitiimistä auktoriteetista. Laillisen auktoriteetin tulee palvella järkevästi sitä mihin se on valittu ja siihen turvautuminen on nähtävä tukea tarvitsevien puolelta käytännöllisenä ratkaisuna. (Pietarinen 1994, 36.) Laillinen auktoriteetti syntyy, kun yksilö tai instituutio vaatii itselleen oikeutta tehdä muita sitovia päätöksiä ja ne, keitä päätökset koskevat suostuvat niitä noudattamaan. Päätöksiä noudatetaan, koska ryhmä on hyväksynyt auktoriteetin omakseen. Auktoriteetilla voidaan tarkoittaa vallankäytön kohteiden suostumukseen perustuvaa valtaa. (Lagerspetz 1994, 116-117.)

Yhteinen ymmärrys arjesta ja elämän suunnasta yleensä syntyy lopulta kaikkien asianosaisten asiantuntemuksen kunnioittamisesta. Suurin asiantuntijavalta on kuitenkin suotava hänelle, jonka elämästä on kyse. (Konola ym., 34.) Mitä jos asumisyksikön asukas haluaa tehdä jotain, mikä ei ole yhteiskunnan tai lähiympäristön mukaan sosiaalisesti hyväksyttävää - hän haluaa vaikkapa kulkea alasti yhteisissäkin tiloissa. Yhden ihmisen itsemääräämisoikeus vastaan muiden epämukavuus? Yhteisissä neuvotteluissa päästäneen kuitenkin sopimukseen siitä, missä on mahdollista kulkea alastomana: omassa asunnossa, minne muilla ei ole pyytämättä lupa tulla. Yksilö saa säilyttää itsemääräämisen tunteensa, kun tuetusti saadaan aikaan kaikkia asianosaisia kunnioittava päätös. Eriksson (2008, 169) korostaa, kuinka on ennen kaikkea huomioitava se, minkälainen ihmisarvo vammaisille ihmisille annetaan keskellä heidän konkreettista elinpiiriään.

Itsemääräävyyttä voidaan pyrkiä estämään vallankäytöllä. Tällöin kyseessä ei ole vallankäytön kohteena olevien suostumus. Valtaa voidaan käyttää hyvin eri tavoin; toista ihmistä voidaan esimerkiksi fyysisesti rajoittaa pitämällä hänestä kiinni. Toiselta voidaan vallan avulla myös viedä toiminnan välineitä, esimerkiksi pankkikortti tai polkupyörän avain. Kaikki tämä voi tapahtua niin, ettei yksilö ymmärrä olevansa vallankäytön kohteena. (Lagerspetz, 1994, 106.) Vallankäyttö voi myös olla hyvin hienovaraista ja vihjailevaa, sellaista, että vallankäytön kohde todella luulee tehneensä päätöksen itse.

Vallankäyttäjä voi myös mielestään tehdä hyvää. Kun esimerkiksi pyörän avain ei ole saatavilla, niin eipähän toinen pääse loukkaamaan itseään liukkailla pyöräillessään. Kun kelin tuomat riskit kerrotaan ja muistutetaan myös muista kulkuvälinevaihtoehdoista, niin päätöksen teon voi jättää asianosaiselle itselleen. Vallankäytössä on kuitenkin kyse epätasa-arvoisesta suhteesta. Erilaisissa vallankäytön tilanteissa voi aina pohtia, onko kyse pyyteettömästä ohjauksesta ja neuvonnasta, vai haluaako vallankäyttäjä saavuttaa itselleen jotain toisen tekemän päätöksen kautta.

Toisaalta itsemääräävyys on vain yksi eettinen periaate muiden joukossa, ja sen tärkeyttä on välillä suhteutettava muihin eettisiin periaatteisiin, kuten lähimmäisistä huolehtimiseen tai hyödyn maksimoimiseen. Kuhunkin eettisesti ongelmalliseen tilanteeseen tulee suhtautua tapauksen kaikki erityispiirteet huomioiden ja mikäli muu eettinen periaate ei nouse esiin, on

itseään määräämisen periaatetta noudatettava. Esimerkiksi lähimmäisestä huolehtiminen voi nousta itseään määräämisen tukemisen ohi, jos ajatellaan, että apua tarvitsevaa on autettava, halusi tämä sitä tai ei. (Pietarinen 1994, 37-38.) Kehitysvammatyössä voi edelleen kohdata näkemyksen, missä asiakkaat ovat työntekijöihin nähden hoivattavia ja autettavia. Työntekijä kokee auttaessaan ja toisen puolesta tehdessään tekevänsä oikein, koska hyvinvointivaltiossa heikommasta pidetään huolta. Itseään määräämisoikeuden ja osallisuuden merkitystä, sekä jokaisen oikeutta niihin, korostetaan kehitysvammatyössä koko ajan enemmän. Asiakas ottaa valtaa itselleen ottamalla kantaa omiin asioihinsa ja vaikka niin halutessaan kieltäytymällä avusta.

Valta voidaan nähdä kahdenlaisena. ”Power to” on valtaa mahdollistaa ja tehdä jotain. ”Power over” on valtaa yli jonkun muun. Jos itseään määräämisoikeus ajatellaan yksilön ominaisuutena, niin voidaan ajatella, että ”power to” liittyy itsensä määräämiseen. Usein tämä vallan muoto mielletään enemmän ryhmien ja kollektiivien ominaisuudeksi. (Lagerspetz 1994, 102.) Isomman ryhmän yhteinen tahto mahdollistaa helpommin asian toteutumisen. Ryhmällä on ”power to” päättää, mitä esimerkiksi kesäretkellä tehdään. Ryhmällä on myös ainakin näennäisesti mahdollista olla ”power over” henkilökunnan yksittäinen jäsen. Henkilökunnan edustajan etuna on hänen auktoriteettiasemansa ja myös henkilökunnasta koostuvan ryhmän tuki. Lopulta henkilökunta kuitenkin mahdollistaa kyseisen esimerkkiretken toteutumisen hoitamalla muun muassa käytännön järjestelyt.

Manipulointi on tosiasioiden valikoivaa kertomista eikä vallankäytön kohde tiedä olevansa manipulaation kohteena (Lagerspetz 1994, 107). Tietyt, vallankäyttäjän päättämät, mahdollisuudet jätetään ilmoittamatta, jolloin päätös joudutaan tekemään puutteellisten tietojen valossa. Toisaalta, onko tästä joka tapauksessa vain haittaa? Asumisyksikön ohjaajaa voidaan ajatella vallankäyttäjänä, jolla on asukkaiden myöntämä rooli tähän. Kun asukkaan on välttämätöntä mennä ottamaan rokotus, niin eikö vallankäyttäjän olisi tällöin viisasta vain ilmoittaa valittavana olevat rokotusaikavaihtoehdot ja samalla jättää tuomatta esille se vaihtoehto, että voihan sitä jättää menemättäkin?

## 5 Tutkimusasetelma

Tämä opinnäytetyö on laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen yleisten periaatteiden mukaisesti tutkimuksessa ei pyritä testaamaan teorioita tai hypoteeseja, vaan halutaan kuvata ja ymmärtää asumisyksikössä asuvan kehitysvammaisen aikuisen arkea ja hänen toimijuuttaan siinä. Haastatteluista ja havainnoinnista saatu aineisto määrittelee sen, mikä nousee tärkeäksi. Tutkimussuunnitelman on mahdollista muotoutua tutkimusprosessin aikana, mikä on kohtuullisen tavallista ja mihin pitää pystyä suhtautumaan joustavasti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 164; Kananen 2014, 19).

Tämän opinnäytetyön kohteena oleva asumisyksikkö sijaitsee rauhallisella asuinalueella ison kaupungin lähiössä. Asumisyksikkö on suuren toimijan oma asumisen yksikkö. Toimija tuottaa muutakin apua, tukea sekä asiantuntemusta kuin asumispalveluita. Kyseinen asumisyksikkö on rakennettu mukavasti rinteeseen siten, että jokaisella asunnolla on joko oma piha tai parveke. Lähistöltä pääsee busseilla eri suuntiin. Lähikauppa on lyhyen kävelymatkan päässä ja isompaankin päivittäistavarakauppaan on mahdollista kävellä. Kävely- ja pyörälenkkeilymahdollisuudet alkavat käytännössä ulko-ovelta. Asumisyksikössä on erillisiä yksioita sekä yksi kaksio. Kaikissa näistä on oma kylpyhuone ja keittiö. Asukkaiden käytössä ovat yhteiset ruokailu-, sauna- ja vapaa-ajantilat ylä- ja alakerrassa, sekä esimerkiksi pihakeinu. Henkilökuntaa on paikalla ympäri vuorokauden siten, että vuorossa on aina yksi ohjaaja, aamu- ja ilta- vuoron mennessä hieman päällekkäin. Asukkaiden yksilöllistä palveluntarvetta pyritään huomioimaan yksikön toiminnassa. Asukkaat käyvät erilaisissa päivä- ja työtoiminnoissa sekä tuiussa työssä tai opiskelemassa. He osallistuvat yhteisiin kodin askareisiin kuten ruoanlaittoon ja siivoukseen työ- tai koulupäivän jälkeen omalla kotipäivällään, tai vaihtoehtoisesti oman työpäivänsä jälkeen.

Yhdeksän kymmenenestä asumisyksikön asukkaasta oli tavattavissa syksyllä 2017 samassa yhteydessä, kun yksikön vastaavan ohjaajan kanssa keskusteltiin opinnäytetyön tekemisen mahdollisuudesta. Kymmenestä asukkaasta yhdeksän on opinnäytetyön tekijälle ennestään tuttuja. Kymmenes, opinnäytetyön tekijälle vieras asukas, ei ollut käynnin aikana tavattavissa. Keskustelu muutaman asukkaan kanssa heidän alustavasta halukkuudestaan osallistua haastattelututkimukseen keväällä 2018 sai myönteisen vastaanoton.

Opinnäytetyön tavoitteeksi tuli kerätä tietoa tässä asumisyksikössä asuvien henkilöiden arjesta. Yksikön ohjaajien kanssa keskusteltaessa kävi ilmi, että heillä ei aina ole tietoa siitä, mitä asukkaat tekevät viettäessään aikaa arkena. Tätä aikajaksoa asukkaiden elämässä toivottiin saatavan raolleen. Tiedon perusteella on mahdollista pohtia arjen käytäntöjen sujuvuutta. Viikonlopun rajattiin pois tutkimuksesta, koska usein monet tapahtumat ja muut aktiviteetit on suunniteltu ajoittuvan juuri lauantaille tai sunnuntaille.

Tutkimuslupaa opinnäytetyölle haettiin kyseisen asumisyksikön omistavalta toimijalta maaliskuussa 2018. Työn teoriaosuus oli suurelta osin luettavissa tässä vaiheessa. Tutkimuslupa myönnettiin huhtikuussa 2018, jolloin asukkaita lähestyttiin uudestaan sekä suullisesti että kirjallisesti, pyytäen suostumusta osallistua kyseiseen tutkimukseen. Opinnäytetyön etenemisestä kerrottiin tarkemmin. Osallistumispyynnöt vietiin ja haettiin henkilökohtaisesti, jotta kysymyksiin olisi mahdollisuus vastata heti. Kysymyksiä ei tosin tullut. Suostumusta ei tarvinnut allekirjoittaa heti, vaan keskusteluun henkilökunnan ja/tai läheisten kanssa jäi aikaa. Lopulta kymmenestä asukkaasta yhdeksän suostui osallistumaan tutkimukseen ja haastateltavaksi. Tutkimuslupakaavaketta allekirjoitettaessa kävi myös ilmi, että tutkimuksessa mukanaolon voi perua milloin tahansa. Informoidun suostumuksen avulla pyritään tutkimuksissa

tilanteeseen, jossa halutaan antaa tutkimukseen osallistuville avoin ja selkeä kuva siitä, mihin tutkittavat ovat osallistumassa. Tutkimukseen osallistuville kerrottiin, miten aineisto aiotaan hankkia, miten se säilytetään ja aikanaan tuhoataan. Lisäksi osallistujille kerrottiin, koituko tutkimukseen osallistumisesta heille seuraamuksia. Tämä tehtiin myös kirjallisesti. (Hakala 2014, 13.)

Myös asumisyksikön henkilökuntaa sekä yksikössä asuvien läheisiä lähestyttiin kirjallisesti kertoen siitä, mitä ja miten aiotaan tehdä. Myös heille jätettiin niin opinnäytetyön tekijän kuin ohjaavan opettajan yhteystiedot mahdollisia kysymyksiä varten. Asumisyksikön ohjaajat olivat yleisellä tasolla kiinnostuneita tutkimusaiheesta ja antoivat tukensa. Varsinaisia tutkimuskäytänteisiin liittyviä kysymyksiä ei heidän taholtaan esitetty, mutta he olivat apuna havainnointiaikataulun suunnittelussa ja suhtautuivat muutenkin myötämielisesti tutkijan läsnäoloon ta-  
lossa. Yhteydenottoja ei tullut myöskään läheisten taholta.

Tutkimus toteutettiin nimettömänä ja tarkoituksena oli, ettei osallistujien henkilöys käy ilmi esimerkiksi tunnistettavista sitaateista. Analysointivaiheessa käytettiin haastateltavien tunnistena erivärisillä fonteilla tulostettuja litterointeja. Kirjalliseen työhön ei kuitenkaan sitaattien yhteydessä siirretty mitään haastattelutunnisteita haastateltavien anonyymiteetin varmistamiseksi. Tätä nimettömyyttä pyrittiin toteuttamaan kirjoittamalla tutkimukseen mukaan tulleet sitaatit lyhentämällä tai yhdistämällä vastauksia, jotteivat mahdolliset puhemaneeirit kävisi ilmi. Tutkimukseen ei kirjoitettu sellaisia äännähdyksiä ja toistoja sitaateista, joilla ei ollut merkitystä itse vastauksen sisältöön.

Opinnäytetyön tekijän monipuolinen työhistoria ja koulutus kehitysvamma-alalla helpotti tutkimuskysymysten laadintaa ja antoi varsinkin varmuutta haastatteluiden tekemiseen. Haastatteluiden teknisessä suorittamisessa on varmasti opittavaa ja parannettavaa, mutta itse haastattelutilanteista saatiin luotua lämminhenkiset ja osallisia voimaannuttavat hetket.

## 5.1 Tutkimusongelma- ja kysymykset

Tutkimusongelmana oli saada selville, miten tutkimukseen osallistuvassa kehitysvammaisten asumisyksikössä asukkaat viettävät arkeansa. Tutkimuskysymyksinä käytettiin seuraavia:

Mitä tutkimukseen osallistuvien asumisyksikössä asuvien kehitysvammaisten aikuisten arkeen kuuluu heidän itsensä kertomana?

Kuka on asukkaiden mielestä vastuussa arjen sisällöstä?

Mikä kokemus asumisyksikön asukkailla on itsemääräämisoikeuden toteutumisesta arjen tapahtumissa?

Miten asukkaat kokevat saavansa apua päätösten tekemisen yhteydessä?

## 5.2 Aineiston hankinta havainnoimalla ja teemahaastatteluin

Kyselylomakkeella tehtävä haastattelu olisi vaatinut kaikilta tutkimukseen osallistuvilta luku- ja kirjoitustaitoa, minkä vuoksi tämä tutkimus toteutettiin havainnoinnin ja haastattelun yhdistelmänä. Jotta havainnointia voidaan pitää tieteellisenä, tulee se dokumentoida esimerkiksi päiväkirjamuotoon, jolloin dokumentti on samalla todiste aineistonkeruusta. Teemahaastattelulla tarkoitetaan kahdenvälisiä keskusteluja aihe kerrallaan. (Kananen 2017, 85, 88.)

### 5.2.1 Havainnointi

Havainnoinnin tarkoituksena oli muodostaa tulevaa haastattelumateriaalia tukeva aineisto. Havainnointipäiväkirjaan kerättiin aineistoa kolmelta arkipäivältä, 14.5., 18.5. ja 22.5., jotka olivat keskenään eri arkipäiviä. Havainnointi tapahtui asumisyksikön yhteisissä tiloissa näinä päivinä muutaman tunnin kerrallaan alkaen alkuiltapäivästä. Havainnointi päättyi illalla, kun asukkaat olivat jo olleet vetäytyneinä omiin yksityisiin asuntoihinsa. Asioita haluttiin tarkkailla oikeissa yhteyksissään (Tuomi & Sarajärvi 2009, 81) ja saada näkökulmia tulevia haastatteluja varten.

Havainnointi tapahtui yhteisissä tiloissa ruokailutilan sivupöydän ääressä. Havainnointipäiväkirjaa kirjoitettiin avoimesti. Yksi asukkaista ei ollut halunnut osallistua tutkimukseen, joten hänestä ei tehty kirjauksia. Kuitenkin ne tilanteet, missä hän oli toisen asukkaan toimesta sanomisen tai tekemisen kohteena, kirjattiin. Aina kun tilaan tuli uusi ihminen, hänelle kerrottiin käynnissä olevasta havainnoinnista. Kirjaamista kohtaan oli jonkin verran uteliaisuutta, mutta kohta siihen ei enää kiinnitetty huomiota. Havainnointi ei ollut aktiivista osallistumista tilanteisiin, mutta tervehdyksiin ja muihin puhutteluihin vastattiin pyrkien pitämään vastaukset lyhyinä ja neutraaleina. Iltojen aikana käytiin asukkaiden yksityisten tilojen ovilla havainnoimassa, mitä he olivat tekemässä jäämättä muuten keskustelemaan heidän kanssaan. Havainnointipäiväkirjan anti opinnäytetyölle löytyy tulokset-kappaleesta.

### 5.2.2 Haastattelutilanteiden kuvaus ja haastatteluteemat

Tähän opinnäytetyöhön liittyvään tutkimukseen osallistuneet kommunikoivat arjessaan pääosin puheella. Haastattelutilanteessa oli mahdollisuus selventää esitettyjä kysymyksiä käyttämällä eri sanamuotoja ja tarvittaessa pcs-kuvia (Picture Communication Symbols). Haastattelussa oli lisäksi aikaa ja mahdollisuus käyttää selventäviä ja ymmärretyksi tulemisen varmistavia jatkokysymyksiä. Tuntui tärkeämmältä pitää haastattelutilanne mukavana kuin joutuisana.

Teemahaastattelun vastauksista voi syntyä uusia sivujuonteita, jotka keskustellaan läpi (Kananen 2015, 82). Haastatteluiden onnistumisen kannalta oli oleellista, että haastattelutilanne oli rauhallinen ja rento, keskustelunomainen. Seitsemän asukasta haastateltiin heidän yksityisissä asunnoissaan ja kaksi halusi antaa haastattelun asumisyksikön yleisissä tiloissa. Toisella heistä oli omasta tahdostaan toinen asukas samassa tilassa haastattelun ajan. Haastatteluissa

ei kiirehditty, vaan tarvittaessa toistettiin ja selvennettiin kysymyksiä sekä esitettiin niitä siinä järjestyksessä, miten keskustelu kunkin haastateltavan kanssa loogisimmin eteni. Haastattelumenetelmän joustavuutta hyödynnettiin myös jättämällä kysymyksiä pois, jos haastattelun aikana oli edeltävistä vastauksista jo saatu tarvittava tieto. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 73, 75.) Haastattelutilanteiden onnistumiseen vaikutti oleellisesti se, että haastattelija oli viettänyt aikaa asumisyksikössä havainnointivaiheessa. Lisäksi haastatteluissa oli aistittavissa iloa siitä, että joku kuunteli tarkkaan haastateltavien kerrontaa.

Itse teemahaastattelu alkoi taustakysymyksillä, mitkä liittyivät haastateltavan ikään, perheeseen, seurusteluun, sekä avun saantiin päätöksenteossa. Lisäksi kysyttiin, kauanko asukas on asunut kyseisessä asumisyksikössä. Taustakysymysten aikana kerrotusta koostettiin ”lukujärjestystä”, mistä kävi ilmi haastateltavan sellaiset arjen menot, jotka olivat hänelle mainitsemisen arvoisia sekä arkiviikkoa jäsentäviä. Tähän lukujärjestykseen palattiin haastattelun lopulla, kun haluttiin tietää, onko haastateltavalla toiveita tai ajatuksia ”jostain muusta” arjen sisällöksi. Taustakysymysten lisäksi haastattelun teemoina olivat arjen kodin ulkopuoliset menot, kodin sisäiset menot sekä yleinen tunnelma ja viihtyvyys asumisyksikössä.

Arjen kodin ulkopuolisiin menoihin oli ryhmitelty kysymykset julkisten liikennevälineiden käytöstä, liikuntaharrastuksista, kyläilystä ja seurustelusta, kaupoilla sekä elokuvissa ja penkkiurheilutapahtumissa käymisestä.

Teemalla kodin sisäisistä menoista esitettiin kysymyksiä siitä, missä tiloissa asukas viettää aikaansa ollessaan paikalla asumisyksikössä ja kenen kanssa hän aikaansa viettää. Lisäksi kysyttiin ruuanlaitosta ja syömisestä, siivoamisesta sekä nukkumisesta. Tässä teemassa oltiin myös kiinnostuneita haastateltavan ajanvietetavoista: tv:n katselusta, käsitöiden teosta, ynnä muusta harrastuneisuudesta, lukemisesta sekä digilaitteiden käytöstä.

Yleinen tunnelma ja viihtyvyys asumisyksikössä -teema piti sisällään kysymykset asumisviihtyvyydestä, omista arjen aikatauluista ja siitä, mikä on parasta ja tylsintä arjessa. Lisäksi kysyttiin siitä, ärsyttääkö haastateltavaa joku asia tai pelkääkö hän jotain ja kuka tai ketkä ovat hänen parhaat kaverinsa. Myös hänen mielipiteistään koskien ohjaajia oltiin kiinnostuneita.

Teemahaastattelukysymykset ovat nähtävissä myös liitteessä 1. Haastattelurungon ulkopuolelta nousivat lisäkysymyksiksi ”missä on koti”, sekä tarkentavia kysymyksiä kyläilyyn liittyen.

### 5.3 Analysointi

Havainnointipäiväkirjaan kertyi materiaalia käsin kirjoittaen A4-kokoisille sivuille keskimäärin kahdeksan sivua päivässä. Kaikki mitä nähtiin ja kuultiin, pyrittiin kirjaamaan ylös ja samalla kirjattiin tapahtumien herättämiä ajatuksia ja kysymyksiä. Havainnointipäiväkirjan materiaalia käytettiin tukemaan haastatteluaineistoa. Päiväkirjaan kirjatut tapahtumat ovat

saattaneet olla osa tapahtumien jatkumoa, joista päästiin havainnoidessa todistamaan vain pientä osaa. Tämä voi tuottaa väärää tulkintaa tilanteista tai ihmisten välisistä suhteista.

Nauhoitettua haastattelumateriaalia kertyi yhdeksästä haastattelusta kolme tuntia 45 minuuttia. Lyhyin haastattelu kesti 14 minuuttia, 51 sekuntia ja pisin 39 minuuttia, 27 sekuntia. Litteroitua tekstiä tuli 60 sivua tulostettuna kaksi sivua arkille, fonttina oli Calibri 11 ja rivivälinä 1,5. Puhuttu teksti litteroitiin sanatarkasti, myös äännähdykset, mutta ylös ei merkitty taukojen pituuksia. Haastateltavat saattoivat antaa vastauksia tai tarkennuksia esitettyihin kysymyksiin myöhemmässäkin kohdassa haastattelua, niin tämä litterointitapa katsottiin varmimmaksi. Vaikka ikinä ei voi olla varma, tarvitseeko aineistosta kaikkia osia (Kananen 2014, 102), niin aineiston olemassaolo haluttiin varmistaa kokonaisuudessaan myös kirjoitetussa muodossa. Tällekin laadulliselle aineistolle ominainen ilmaisullinen rikkaus haluttiin taltioida (Alasuutari 2011, 84), vaikka tämä rikkaus ei aina välitykään pelkästään käytetyn kielen kautta. Haastattelutilanteet olivat kokonaisvaltaisia, joissa esimerkiksi sekä haastattelijan ja haastateltavan eleillä ja ilmeillä oli vaikutusta tilanteen etenemiseen.

Kaikki osallistujat haastateltiin ennen aineiston litteroinnin aloittamista. Litteroinnin yhteydessä tehtiin jatkuvasti myös muistiinpanoja huomioista ja kohdista, joissa jatkokysymys olisi tuonut lisäselvyyttä asiaan. Jälkikäteen ajateltuna tämä litterointitapa olikin huono ratkaisu. Jos litterointi olisi tehty aina ennen seuraavia haastatteluja, olisi voinut eri tavalla tarkentaa esimerkiksi talon yhteisiä toimintatapoja seuraavia asukkaita haastatellessa. Esiin tuli myös, ettei kaikilta haastateltavilta oltu kysytyt kaikkia samoja kysymyksiä: jo haastatteluvaiheessa oli tehty analyysiä, pohjautuen jo siinä vaiheessa saatuihin vastauksiin.

Haastatteluaineiston teemoittelu tehtiin kesän 2018 aikana. Analyysi aloitettiin kuuntelemalla haastattelunauhoitukset kahteen kertaan ja lukemalla litteroitua materiaalia. Aineistoon oli litteroitaessa koodattu vastaajat erivärisillä fonteilla. Kun koko aineisto oli litteroitu, se kuunneltiin vielä kertaalleen. Värikoodatusta litteroinnista järjestettiin haastateltavien vastaukset haastatteluteemoittain tarralappumenetelmällä isolle kartongille. Materiaalista nostettiin esiin kuvaavimpia sitaatteja ja haastattelijan huomioita. Tässä vaiheessa häivytettiin vastaajien värikoodit, koska haastateltavat saattavat olla tyyppillisine ilmaisutapoineen helpommin tunnistettavissa. Materiaalia ei haluttu koodata vastaajaperusteisesti, koska tunnistettavuuden mahdollisuus voisi lisääntyä sitaatteja yhdistelemällä.

Litteroituja haastatteluja tarkasteltiin edelleen rinnakkain tämän tarralapputaulun kanssa tarkoituksena tiivistää tutkimusongelman määrittelemät olennaiset aiheet. Uusi taulukko tehtiin pohjaten se tutkimuskysymyksiin ja otettiin samalla tarkempaan tarkasteluun edellisen vaiheen huomioita ja kommentteja. Teemoittelu eteni teemojen muodostumisesta ryhmitteilyn kautta niiden yksityiskohtaisempaan tarkasteluun. (Teemoittelu 23.5.2018.) Loogisimpana tässä vaiheessa pidettiin teemoiteltujen vastausten luokittelua vastaamaan

tutkimuskysymyksiä. Analysointivaihetta ei voinut kiirehtiä tai aikatauluttaa. Aikaa tarvittiin luku- ja kuuntelukertojen väliin, samoin kuin itse luokitteluvaiheeseen. Havainnointipäiväkirjan materiaaleja luettaessa löytyi joitain ristiriitaisuuksia liittyen yksittäisiin haastattelukohhtiin. Uusia näkökulmia ja ajatuksia syntyi koko ajan materiaaleja tutkiessa, mutta samalla aineiston anti alkoi kiteytyä ja pääkohdat nousivat esiin.

Laadullisessa tutkimuksessa, jossa aineistoa kerätään eri menetelmin (esim. tässä tutkimuksessa teemahaastattelu ja sitä tukeva havainnointi) analyysiä voi tehdä pitkin matkaa. Kaikkea kerättyä materiaalia ei ole pakko hyödyntää eikä kaikkea materiaalia ole välttämättä pakko analysoida. (Hirsjärvi ym. 2009, 223-225.) Analysoinnissa jätettiinkin huomioimatta ne keskustelun osat, joissa haastateltava halusi puhua aivan teemojen ulkopuolelta. Samoin sivuutettiin ne tulkinnanvaraiset kohdat, missä ei aivan saatu selvää haastateltavan puheesta.

Nauhoitukset ja litteroinnit sekä haastatteluissa muodostuneet ”lukujärjestykset” tuhoataan tutkimuksen valmistumisen ja hyväksymisen jälkeen. Myös havainnointipäiväkirja tuhoataan.

## 6 Tulokset

Tulokset esitetään tutkimuskysymyksittäin, perustuen haastattelumateriaaliin, jota on täydennetty havainnointimateriaalilla. Sitaateiksi tekstin lomaan on nostettu ne ilmaisut, jotka parhaiten kuvaavat tilanteita. Havainnointipäiväkirjan kautta asukkaiden arkea kuvaamalla pyritään samalla avaamaan taustaa haastatteluille.

### 6.1 Havainnointipäiväkirjan tuottama tieto asukkaiden arjesta

Kananen (2015) antaa ohjeita, kuinka osallistuva havainnointi etukäteen mahdollistaa haastattelukysymysten tarkentumisen tai jopa muuttumisen. Etukäteen ei tiedetty, mihin erityisesti havainnoinnissa kiinnitettäisiin huomiota, joten havainnointipäiväkirjaan kirjattiin yleisluontoisesti mahdollisimman paljon, jotta päiväkirjaa lukemalla saataisiin ymmärrystä kyseisen asumisyksikön arjen ilmiöistä. (Kananen 2015, 79.)

Ensimmäisenä havainnointipäivänä olin asumisyksikössä paikalla klo 14.30. Päivä oli ollut todella kuuma. Yhteinen ruokailu- ja oleskelutila oli sovittu minulle hyväksi paikaksi ja siellä minut neuvottiin tuolille, joka oli neutraali eikä kenenkään ”oma”. Nämä asiat oli selvitetty ohjaajien kanssa. Tilassa oli paikalla neljä asukasta, jotka tervehtivät. Sen jälkeen seuraa hiljaisuus. Yksi heistä istuu ruokapöydän ääressä, yksi nojatuolissa ja kaksi istuu työpöydän ääressä. Joku selailee mainoslehtistä, muut vain istuskelevat. Näin menee puolisen tuntia, jolloin tilaan saapuu kaksi asukasta lisää, jolloin tilanne oleskelutilassa herää eloon: ”*Sulta puuttuu sisäkengät jalasta!*” Kengätön tulija kääntyy ympäri, toinen jää hiljaiseen kulkemaan ympäri tilaa, kunnes istuu alas. Kolmen jälkeen ohjaaja tulee ja pahoittelee, kun puhelinkeskustelu kesti. Ruokavuorolaiset lähtevät mielellään ruuan laittoon ja pöydän kattamiseen. Keittiöön menee myös ”ylimääräinen” henkilö, joka saa heti kommentin ”*Mee pois täältä!*”

Henkilö poistuu, mutta käy myöhemmin uudestaan keittiön puolella ja joutuu taas poistumaan. Pöytä on ollut hetken katettuna, kun kahden asukkaan välillä käydään keskustelu: *”Ka-toitko pöydän jo?”* *”Joo.”* *”Hyvä”*. Muuten tilanne jatkuu ennallaan: paikalla olevat asukkaat istuskelevat rauhassa, osaa juttelee muutamia sanoja oikeastaan välittämättä siitä, vastaako kukaan.

Hieman ennen neljää kanssani tullaan sopimaan ensimmäistä haastatteluaikaa. Joku laulaa hetken Satuprinsessaa, suurin osa istuskelee hiljaa. Hetken kaksi asukasta tutkii lentokenttäkuvia tietokoneelta, joku hakee omia tavaroita ilmeisesti huoneestaan ja istuu taas alas. Sitten alkaa puhuttaa jääkiekko ja Suomen tappio: vastapelaajaa moititaan yhteistuumin. Euroviisutkin puhuttavat: *”Hieno biisi!”* *”Joo, Israel voitti!”*. Joku tutkii paikallislehteä ja miettii, että *”pitäiskö ostaa kevari? On ne kalliita.”*

Ruokailu alkaa. Joku asukkaista puhuu paljon, toinen hakee ruuan huoneeseensa, kaikki eivät ole vielä saapuneet pöytään. Osa ruokailijoista on koko ajan hiljaa. Joku röyhtäisee: *”Sika!”*, kuuluu kommentti. Röyhtäily toistuu, kirosanojakin kuullaan. Viideltä pääsee alkamaan varsinainen viikoittainen asukaskokous, jälkkärikokous. *”Kuka illalla huomenna?”* kiinnostaa yhtä asukasta. Hänellä on ollut paljon kiinnostuksen kohteita, mutta tämä jää vastaamatta. Kokous kestää viitisentoista minuuttia, sihteeri on pitänyt kuvilla kirjaa ja tulevia asioita on käyty läpi. Asukkaat alkavat poistua yhteistiloista pyykkihommiin, ruokalevolle, keittiön siivoamiseen, omiin huoneisiin. *”Tuutsä vielä tänne?”* ohjaaja kysyy eräältä asukkaalta. *”No riippuu onks täällä vielä jotain.”*

Puoli kuudelta yhteisissä tiloissa on enää yksi asukas, tietokoneella. Kuuden aikaan saapuu toinen, joka käy selailemaan lehtiä. Kuuluu paljon kirosanoja.

Käyn tässä välissä katsomassa mitä muut asukkaat tekevät. Yhdessä asunnossa on radio auki ja sen kuuntelija samalla askartelemassa. Toisessa asunnossa on auki telkkari ja katselun lomassa tehdään kirjoitushommia. Kolmannessa asunnossa on radion ja television lisäksi auki myös tabletti. Eräästä asunnosta ei avata ovea ollenkaan, toisesta huudetaan oven raosta *”mitä nyt?!”* Kurkistan sisälle ja totean tietokoneen olevan auki. Seuraava ovi avataan, vaikka *”just tulin kotiin”*. Yhdessä asunnossa levätään.

Palaan yleisiin tiloihin, missä tilanne ei ole muuttunut. Puoli seitsemän aikaan tilaan tulee kolmas asukas, ja hän haluaisi käyttää tietokonetta: *”nyt mun tarvitsee tulla koneelle”*. Tietokone ei kuitenkaan vapaudu ja sitä tarvinnut poistuu.

Tilanne asumisyksikössä säilyy muuttumattomana ja seitsemältä alan tehdä lähtöä. Yksi asukas vielä lähestyy ja haluaa sopia oman haastatteluaikansa. Sitten poistun.

Toisena havainnointipäivänä olen paikalla 13.30. Päivä on paljon viileämpi kuin ensimmäinen havainnointipäivä. Yhteistiloissa on yksi asukas, joka ei reagoi tulooni mitenkään. Kohta paikalle tulee asukas, joka saman tien lähtee: *"Suomi hävis!"*. Menee jokunen minuutti ja tilaan tulee kolmas asukas: *"Ai moi!"*, ja sitten saapuu neljäs asukas: *"Kalakeitto tänään!"* Tietokone on taas varattu, samaten päivän lehti on selailussa. Hiljaisuus vallitsee. Ohjaaja tulee puoli kolmen aikaan ja keittiövuorolaiset lähtevät töihinsä. *"Tuu tuu tupakkarulla"* laulattaa, mutta kaikki eivät pidä sanoituksesta. Ohjaaja joutuu komentamaan itselleen omaa tilaa. Joku ehdottaa *"Katotaan Vain elämää!"* Se sopii ohjaajalle.

Yksi asukkaista käy ohjaajan kanssa kaupassa.

Ruoka valmistuu keittiössä, ruokailutilan puolella selaillaan vanhoja lehtiä, joku näpyttelee tietokonetta. Hiljaisuus, kukaan ei puhu mitään. Ruoka valmistuu - etuajassa! Ohjaajalle on käynyt ajatusvirhe, mutta ketään ei kuitenkaan haittaa, vaikka ruoka on valmis jo kolmelta. Puoli neljältä moni on jo syönyt. *"Mä lähden tänään kotiin"* kertoo yksi asukkaista.

Neljältä yhteisissä tiloissa ovat kahdestaan samat asukkaat, kuin usein ensimmäisenäkin havainnointipäivänä. Jääkiekko puhuttaa: *"Paska Suomi!"* Toinen selaa valokuvia, toinen lehteä, kunnes lehden lukijan vanhempi saapuu ja he poistuvat. Paikalle tulee lisää asukkaita, tietokone varataan taas ja muuten vaan istuskellaan. Puoli viiden aikaan huomaan, että ruokailun päätyttyä yksi asukas on jäänyt keittiön takaiseen kodinhoitohuoneeseen odottelemaan kuivausrummun käymistä.

Viiden aikaan ruokapöydän ympärillä vaikuttaa olevan kontaktin ottoa: kaksi asukasta selaa yhteisiä lehtiä ja naureskelee: *"Mitä?" "Ei mitään!"* Kohta toista pyydetään avuksi lakanoiden vetoon, kun kuivausrumpu on käynyt. Ohjaaja tulee tilaan ja ehdottaa tv:n katselua. *"Joo"* vastaa lehtienlukija ja lähtee. Tietokoneella ollut asukas nousee ja lähtee omille menoilleen. *"Ai niin, millon lähdet?"* kysyy ohjaaja. *"Kakstoista tasan kuus"*.

Käyn taas kuuden jälkeen koputtelemassa niille oville, missä tiedän asukkaita olevan paikalla. *"Mee pois!"* vastataan ensimmäisestä huoneesta. Toisessa lepäillään ja kolmannessa katsotaan *"omaa telkkarii"*. Ovelle koputtaminen sai katsojan tosin saman tien siirtymään yleisiin tiloihin tv:n ääreen. Viimeisestä huoneesta kerrotaan, että *"kuuntelen musiikkia ja vietän perjantai-iltaa"*.

Asumisyksikkö humisee hiljaisuuttaan, alan poistua paikalta. Yksi asukas tulee vielä paikalle ja haluaa varmistaa haastatteluaikinsa. Lopulta poistun puoli seitsemältä.

Kolmantena havainnointipäivänä on taas kuuma ja saavun paikalle kolmelta. Yksi asukas on ohjaajan kanssa keittiötoimissa, yhteinen tila on tyhjä. Ehdin juuri istua alas, ennen kuin ensimmäinen asukas saapuu yhteiseen ruokailu- ja oleskelutilaan: *"Moi! Hyvin on mennyt"*

*päivä!*” Käy ilmi, että hänkin on keittiövuorolainen, joten hän siirtyy töihinsä. Kaksi asukasta saapuu yhteiseen tilaan, kumpikaan ei sano mitään kenellekään. Toinen lähtee heti pois tilasta, toinen jatkaa matkaa keittiön puolelle.

Ohjaaja lähtee pois keittiöstä, yksi asukkaista alkaa neuvoa pöydän kattausta: *”Ota kylmää vettä! Voit mennä sitten kattamaan pöydän”*. Puoli neljältä on pöytä katettu ja yksi asukas neuvoo toista hakemaan muut syömään. Ohjaaja palaa ja ehdottaa kahveja ulos. *”Miksi?”* on vastaus. Lämmin ilma houkuttelee yhden asukkaista syömään ulos, muut juovat kahvinkin sisällä.

Sauna odotellaan ja alkamisaikaa tivataan ohjaajalta: *”Mihin aikaan sauna?”* Ohjaaja tarjoaa valinnan *”Kuudelta vai puoli seitsemältä?”* *”Kuudelta”* valitsee asukas. Joku odottelee jo yövuorolaistakin töihin. Puoli seitsemältä on ensimmäinen naistenvuorolainen saunonut ja istuu yhteisissä tiloissa. Joku syö vasta ruokaansa, toinen selailee vanhoja lehtiä, myös kirjoitushommia tehdään. Miesten saunavuoro ei oikein pääse alkamaan, koska innokkain saunoja ei kuitenkaan halua mennä sinne yksin, eikä ohjaaja saa hänelle kaveria.

Saunapäivänä tuntuu, että tapahtumat keskittyvät pidempään yhteisiin tiloihin. Omiin asuntoihin vetäydytään vasta saunan jälkeen, eikä heti ruokailun päälle, niin kuin edellisinä iltoina.

Puoli kahdeksalta yksi asukkaista syö iltapalaa ja toinen on iloinen, kun *”Mä sain uudet sandaalit!”* *”Ai äiti toi?”* *”Joo.”* Poistun paikalta.

## 6.2 Haastatteluiden tuottama tieto asukkaiden kertomana

Haastatteluissa pyrittiin haastattelijan neutraaliuteen ja siihen, ettei haastateltava lähtisi miettimään vastauksia sen kautta, mitä haastattelijalla ehkä haluaa kuulla (Kananen 2017: 104-105). Toisaalta oli huomioitava haastateltavien henkilökohtaiset tarpeet ja valmistauduttava siihen, että haastattelu ei välttämättä etene etukäteissuunnitelman mukaan.

### 6.2.1 Mitä tutkimukseen osallistuvien asumisyksikössä asuvien kehitysvammaisten aikuisten arkeen kuuluu heidän itsensä kertomana?

Tähän tutkimuskysymykseen haettiin vastausta kysymyksillä asumisyksikön ulkopuolisista menoista, kuten harrastuksista, kyläilystä, seurustelusta, kaupoilla, elokuvissa, urheilutapahtumissa yms. käymisestä. Haastattelussa oltiin kiinnostuneita myös asumisyksikössä tapahtuvista asioista kuten viettääkö haastateltava aikaa yksin vai seurassa, onko hän omissa yksityisissä vai yleisissä tiloissa, tekeekö haastateltava palapelejä tai käsitöitä tai käyttääkö hän tietokoneita. Lisäksi haettiin vastauksia kysymällä ruokailusta, nukkumisesta, siivoamisesta ja henkilökohtaisen hygienian hoidosta. Vastaukset muodostivat luokat järjestetyt harrastukset, kyläily ja vieraat, satunnaiset ajanvietteet asumisyksikön ulkopuolella, omat ajanviettotavat, päivittäiset ja viikoittaiset rutiinit sekä tilankäyttö.

Erilaista harrastustoimintaa oli usealla haastateltavalla arki-iltaisain. Asukkaista löytyi sählyn pelaajia: *"torstai sähly, sunnuntai sähly"*, *"vaan sählys"* ja koripallon pelaajia: *"tiistai koripallo"*, *"koripallo"*. Ilman palloakin urheiltiin: *"torstai tanssi"* ja *"maanantaina jumppa"* ja oli myös harrastuneisuutta urheilun ulkopuolelta: *"mä tuun pianotunnilta"*. Oli myös heitä, joilla ei ollut menoja arkisin: *"en mä iltaisin oikeen"*. Mielekkäänä pidetty harrastus oli joltain myös loppunut: *"Ennen oli kerho mutta nyt ei oo sitäkään"*. Loppumissyy oli arvoitus: *"En tiedä, ei mulle kerrottu"*. Harrastukset olivat jäämässä kesän alkaessa kesätauolle, mikä vaikutti olevan *"tylsää"* useammallekin: *"Ei mitään tekee"*. Kesätauolle jäävien harrastusten tilalle ei arkeen ainakaan asukkaiden kertomana ollut tulossa mitään säännömukaista toimintaa asumisyksikön puolelta. Havainnointipäiväkirjan mukaan yksikössä oli käynnissä liikuntakampanja, missä tietyistä suorituksista sai kerätä merkintöjä. Haastatteluissa ei kukaan maininnut tästä kampanjasta.

Kyläilemisestä puhuttaessa monen haastateltavan ensimmäinen vastaus oli *"En."* Aiheesta jatkettaessa tuli kuitenkin esiin joitain kyläilyyn ja vieraisiin liittyviä asioita: *"Kummitädin luona olen käynyt pari kertaa"*. Haastateltavien puheesta jäi käsitys, että he ovat näissä suhteissa usein odottavassa roolissa: *"jos ne (vanhemmat) muistaa kutsua, niin menen"*. Myös epäilyjä vierailuiden onnistumisista oli, koska niitä ei ollut tapahtunut useasti: *"Ei nyt pitkään aikaan, mutta aina välillä"*, tai lähi-ihminen asui kauempana: *"Sinne on pikkusen matkaa...ei siitä tulis mitään."* Toisaalta havainnointi-iltoina kahden asukkaan vanhemmat kävivät kylässä ja vierailut olivat kovin odotettuja. Vastauksissa toistui se, että kyläily suuntautuu pois päin omasta asunnosta, ei niin, että sinne tulee joku kylään. Mutta mikä on kyläilyä? *"Käytkö sinä kylässä?"* *"En."* *"Etkö käy siellä lapsuudenkodissakaan?"* *"No siellä kyllä, mutta en mä muuten."*

Asukkaat käyvät kertomansa mukaan harvoin, jos ollenkaan toistensa asunnoissa kylässä: *"jos mä itse pyydän tänne"*, *"no joskus on joku"*. Suurin osa haastatelluista ei ollut parisuhteessa, eikä heillä myöskään ollut kavereita läsnä arjessaan asumisyksikössä. Seurusteluun ja parisuhteeseen oli joko haikeaa kaipuuta tai sellaisen tarve kiellettiin päättäväisesti, jos parisuhdetta ei ollut: *"En mä tiedä, ehkä..."*, *"Ei oo vielä!"*, *"Ei niistä saa puhua"*.

Työ- tai opiskelumatkoihin ei haastateltavilla liittynyt satunnaisia ajanviettotapoja. Kaikki haastatellut olivat jopa hämmentyneitä ajatuksesta, että he kävisivät näillä matkoillaan josakin: *"en tee ylimääräisiä lenkkejä, tulen heti kotiin"*, *"En tarvii mitään"*. Kaikki tulivat suoraan kotiin, riippumatta siitä, kulkivatko he työmatkansa itsenäisesti vai taksilla. Satunnaisia piipahduksia vaikkapa kauppoille ei arjen siirtymissä tehty.

Kun haastateltavilta kysyttiin halukkuutta lähteä illalla kävelylle, oli yleisin vastaus *"En lähde!"*. Eäs haastateltava taas harmitteli, kun ohjaaja *"ei päästä"* itsenäisesti ulos liikkumaan.

Isompia yksittäisiä tapahtumia, mihin lähdetään isommalla porukalla, on asumisyksikössä aina välillä: *"On näitä tapahtumia, viimeks oli Rokki", "Varasto kakkonen...kirosanoja"*. Myös tulossa olevaan MammaMia -musikaaliin oli hankittu liput. *"Jos me mennään jonnekin musiikkijuttuun, niin sitten se on koko ryhmä"*. Mukaan haastateltavat lähtevät mielelläänkin, mutta *"ei aina"* kuitenkin. Penkkiurheilu ei haastateltavia juuri kiinnostanut: *"No siitä pitäisi antaa kymppitonni!", joku käy "silloin tällöin."*

Omista ajanviettotavoistaan haastateltavat kertoivat myös mielellään. Kertomansa mukaan asukkaat tulevat töistä suoraan omaan yksityiseen asuntoonsa, *"tietenkin"*, ja sen jälkeen alkaa päivällisen odottelu *"lepäillen"*. Havainnointipäivinä tuli kuitenkin esiin, että vaikka asukkaat haastatteluissa kertoivat viihtyvänsä omissa asunnoissaan, useat heistä kerääntyivät kuitenkin yhteisiin tiloihin odottelemaan päivällistä. Joku viihtyi yhteisissä tiloissa pidempään ja joku kävi niissä aina välillä lyhyempiä aikoja kerrallaan. Varsinainen *"lepäily"* vaikutti alkavan suurimmalla osalla vasta ruokailun jälkeen: ruokailun päätyminen vaikutti merkiltä sille, että vetäydytään omiin yksityisiin asuntoihin.

Ajanviettotapana kännykät, tietokoneet ja tabletit olivat suosittuja tv:n lisäksi. Kännyköitä käytettiin haastatteluiden mukaan lähinnä soittamiseen: *"Puhu ja äkkii!"* Kaikilla ei ollut älypuhelin, mutta *"kännykkä on kyllä"*. Kaikki haastateltavat tiesivät, että alakerrassa on käytettävissä yhteinen tietokone. Suurimmalla osalla oli tietokone myös huoneessaan, osalla lisäksi myös tabletti tai kannettava tietokone. Tärkeämmältä vaikutti, että näitä laitteita oli, kuin se että niitä aktiivisesti käytettiin, mutta haastatteluissa tuli esiin näkemys, että joku asukkaista *"pela aina"*. Havainnointi-iltoina yhteinen tietokone oli jokaisella kerralla varattu. Osa asukkaista kertoi, että lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet ovat ainakin osasyys siihen, etteivät he aktiivisesti käytä tietokonetta: *"Osaatko sä kirjoittaa?" "Ai koneelle? En osaa."*

*"Sit vähän halua rauhoittua ja miettiä seuraavaa päivää", "Katon telkkaria", "Mä pelaan niitä aina yksin"*. Moni haastateltavista korosti sitä, kuinka he haluavat olla päivän aktiviteettien jälkeen yksin ja rauhassa, mielellään *"omassa huoneessa"*. Ohjaajat käyvät siellä *"jos mä itse haluan"*. Ohjaajat ovat *"hyvin koulutettuja ja päteviä"*, mutta silti kysymykseen mahdollisesta yhteisestä tekemisestä, esimerkiksi liikunnasta, vastattiin: *"Ei täällä ole ketään, joka vetäisi jotain jumppaa"*. Tuskin kukaan olisi edes halukas osallistumaan moiseen, koska arjessa on parasta kun *"saa olla rauhassa"* ja *"en mä iltasin oikein"*.

Rutiineistaan kaikki mainitsivat tärkeänä päivittäisen työssä tai opiskelussa käynnin. Pääsääntöisesti työpäivät olivat lyhyempiä kuin yleiseksi ajateltu kahdeksan tuntia. Päivät alkoivat kaikilla työssä käyneillä haastatelluilla kahdeksan, yhdeksän aikaan aamuisin, mutta alkoivat loppua jo yhden aikaan ja viimeistään kolmelta: *"Kahdeksalta alkaa ja loppuu puoli kaksi"*. *"Jaksaisitko sinä tehdä pidempää päivää?" "En"*. Aikaa vapaa-ajan viettoon jää siis

arkena keskimääräistä enemmän. Yhteinen ruokailu asumisyksikössä oli tärkeä ja päivää rytmittävä hetki. Ruokailuun saapuessaan asukkaat silminnähdessä ilahtuivat saamastaan huomiosta, jos eivät vielä olleet oleskelleet yhteisissä tiloissa.

Toiminta ja arjen kulku vaikuttaisi perustuvan vahvasti olemassa olevien rutiinien pohjalle. Töistä tullaan suoraan kotiin, odotellaan ruokaa ja illalla mennään nukkumaan. *”No mitä pitäisi vielä lisäksi tehdä?”* Kaikilla haastateltavilla oli myös jotain omaa, mikä liittyi vapaa-aikaan. Näistä mainittiin esimerkiksi erilaiset tilastot eli *”paperihommat”*, TV:n ja dvd-levyjen katselu, musiikin kuuntelu ja vaikkapa hamahelmillä askartelu. Eniten mainintoja sai oleilu ja lepäily: *”katon välillä telkkaa”*, *”en mä jaksa töiden jälkeen tehdä mitään”*.

Rutiinit ohjasivat myös järjestettyjen harrastusten pariin: ne kenellä harrastuksia oli, menivät niihin mielellään. Vielä harrastuksia enemmän kaikkien asukkaiden arjessa vaikuttivat saunailat, *”meillä on tiistaisin, torstaisin ja lauantaisin sauna”*. Yhdeltä haastateltavalta ei edellisiin vastauksiin perustuen kysytty saunomisesta, mutta kaikki muut luettelivat edellä mainitut päivät nimenomaisina saunailtoina. Ne olivat iltoja, joihin ei voinut ajatella muuta toimintaa saunomisen lisäksi tai tilalle. Saunailtaan sovittuna havainnointipäivänä huomasit, kuinka yleisissä tiloissa oli ihmisiä pidempään kuin muina iltoina. Vaikkei itse olisi ollut menossa saunaan, vaikutti kuitenkin tärkeältä osallistua tilanteeseen omalla läsnäololla.

Tilankäyttö jakautui yksityiseen ja yhteiseen: *”Kyllä mä täällä huoneessakin oon jonkun verran”*. Yhteisellä tietokoneella vaikutti olevan vakituiset käyttäjät. Yksi haastateltava mainitsi oman yksityisen pihan erityisen mukavana senkin takia, että *”Mulla on kasvamassa siellä raparperia”*. Kaikki haastateltavat toivat esiin oman tilan olemassaolon merkityksen ja mahdollisuuden olla siellä yksin. Havainnointipäivinä tämä korostui päivällisen jälkeen, kun suurin osa asukkaista vetäytyi pois yhteisistä tiloista. Ennen päivällistä näissä tiloissa oli asukkaita: he jakoivat tilan, vaikka sanallinen kanssakäyminen ja vuorovaikutus oli satunnaista. Oli tärkeää osallistua yhteiseen, jotta pääsi taas siirtymään omaan yksityiseen.

Osa haastateltavista kertoi, kuinka he oleskelevat *”omassa huoneessa”*, *”täällä yksin”*, mutta kolmena havainnointipäivänä he olivat kuitenkin ison osan ajasta yhteisissä tiloissa. Oman yksityisen tilan pelkkä olemassaolo oli tärkeää. He keiden haastattelu tehtiin omissa yksityisissä asunnoissa, olivat asunnoistaan ylpeitä ja kertoivat huolehtivansa tilojen siisteydestä mielellään: *”Siivoon tiettenkin!”*.

Yhteistä pihatilaa ei havainnointipäivinä oikein käytetty yhtä ruokailijaa lukuun ottamatta.

#### 6.2.2 Kuka on asukkaiden mielestä vastuussa arjen sisällöistä?

Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä selvitettiin, mitä tutkimukseen osallistuvien haastateltavien arkeen kuuluu heidän itsensä kertomana Tähän seuraavaan tutkimuskysymykseen, kuka arjen sisällöistä vastaa, haettiin vastauksia edelliseen tutkimuskysymykseen liittyvien

kysymysten jatkokysymyksistä, kuten kuka määrittelee, milloin käydään kaupalla tai siitä, lähdetäänkö elokuviin vai ei. Lisäksi kysyttiin arjen yleisestä tunnelmasta olettaen suhteiden muihin asukkaisiin ja ohjaajiin vaikuttavan myös käsitykseen siitä, kuka päättää arjen sisällöstä. Vastaukset muodostivat luokat minä itse, ohjaaja, lähi-ihminen tai joku muu.

Asukkaat muodostivat itse arkensa seuraten pitkälti omia rutiinejaan. Arki vaikutti olevan oleilukeskeistä: *”työpäivän jälkeen en aina välttämättä jaksa”*. Havainnointipäivien perusteella oli huomattavissa, että kotiin saapumisen ja päivällisen väliin voisi ajatella jotain toimintaa. Ruokailu oli sitten ikään kuin merkki vetäytymiselle omiin yksityisiin tiloihin omien arkirutiinien pariin. Myöskään lämpimät havainnointipäivien illat eivät aktivoineet asukkaita etsiytymään ulos pihalle tai kyselemään esimerkiksi jäätelökaupalle lähtöä. Toisaalta haastatteluvastausten perusteella lopputulos ulos ja kävelylle lähtemiseen olisi ollut *”en lähde.”*

Arkeen ei tunnuttu kaipaavan mitään erityistä sisältöä. Sisällöksi riitti mahdollisuus oleskelun lisäksi käydä esimerkiksi lähikaupalla: havainnointipäivinä yksi asukas näin suunnitellusti teki-kin. Yleisin vastaus ruokakaupassa käyntiin kuitenkin oli, että kauppa-asiat hoidetaan kotipäivisin ja siellä käydään *”noitten”* kanssa. Kaupassa käymisestä kysyminen vähän hermostuttikin: *”En käy silloin kun ei oo rahaa!”* Toinen vastaaja taas ilmaisi, että karkkipäivä *”on silloin, ku mua huvittaa ostaa.”* Kaupoilla käynti ei ollut missään roolissa haastateltavien arjessa, jollei se ollut juuri kotipäivän rutiini.

Arjen sisällöstä olivat haastateltavien mielestä vastuussa myös ohjaajat. Ohjaajat järjestelivät isompia menoja asukkaan luovutettua osallisuutensa niihin, liittyen esimerkiksi asukaspäivän järjestelyihin: *”Se nyt varmaan ottaa selville.”* Lähestyvään asukaspäivään liittyen käytiin myös seuraava keskustelu: *”Kuka sun kanssa lähtee?”* *”Ei oo päätetty vielä.”* *”Oletko sä jo miettinyt, mitä teet silloin?”* *”Joo, tiedän.”* *”No mitä?”* *”En tiedä.”* Asukaspäivä kuuluu toiminnan rakenteisiin, mutta eräässä haastattelussa kysymys *”Menetkö ikinä ohjaajan kanssa kahdestaan, jos kukaan muu ei halua lähteä?”* sai haikeankin vastauksen *”ei me ole koskaan kahdestaan menty ohjaajan kanssa.”* Asukkaan oma vastuunotto arjen tapahtumista tuntui päättyvän, kun asia oli saatettu esimerkiksi ohjaajan tietoisuuteen.

Arjen sisältöihin esitettiin haastatteluissa pari toivetta, joiden toteutumiseen tarvittaisiin ohjaajien apua: *”Vois olla semmonen kotiorkesteri”* ja seuraa kaivattiin *”heittää koripalloa”*, lisäksi asumisyksikön taloudesta vastaavalle esitettiin toive: *”ostais meille vaikka koripallotelineen, että pääsee pelaamaan tohon pihalle”*.

Lähi-ihmisten apua ja ohjausta odotettiin tapauksissa, joissa piti hankkia omaan yksityiseen tilaan tai itselle jotain isompaa: *”Äiti. Äiti auttaa.”* Jotta ostoksille päästiin, niin vähintään rahankäyttölupa pyydettiin vanhemmalta, mutta kyllä myös itse toimintaan haluttiin apua: *”autolla menen vanhempien kanssa”*, *”en mä nyt yksin viitsi”*. Jos vanhemmalla ei ollut mahdollista lähteä asioille arkena, ei se ollut myöskään asukkaalle mahdollista. Vastauksista

selvisi, että arjen sisältöä luomaan tarvitaan aktiivinen osapuoli, missä roolissa vanhemmuus näyttäytyi havainnointipäivinä. Kahtena kolmesta havainnointipäivästä asumisyksikössä kävi asukkaiden vanhempia.

Arjen sisällöstä voi vastaajien mielestä olla vastuussa edellisten lisäksi myös 'joku muu'. Vastaajista kolmella oli oma tukihenkilö, *"keharikaveri"*, niin kuin vastaajat itse sanoivat. Tämä tukipalvelu tuli esiin keskusteltaessa siitä, mitä haastateltava arjessaan tekee. Tämän tukihenkilön olemassaolo herätti innostusta: *"Mulla on sellainen!!"* ja tapaamiset kuulostivat olevan odotettuja, vaikka tukihenkilö asiana arjen tekemisissä ei tullutkaan ensimmäisenä mieleen. Tapaamiset näiden kavereiden kanssa olivat liikuntapainotteisia, kuten *"kävelyä keharikaverin kanssa"* ja *"Se on sporttinen, se vie mua lenkille"*. Vastuu tukihenkilötoiminnasta oli jakautunut. Toiminnan järjestymisestä on huolehtinut ohjaaja tai oma lähihenkilö, mutta varsinaisten tapaamisten sopiminen kuitenkin tapahtui asukkaan ja oman kaverin kanssa kahdenvälisesti: *"mä soitan"* ja *"minä itse hoidan nämä"*. Mitään tiettyä aikataulua ei tapaamisille ollut: *"Ei joka viikko, mutta kerran viikossa kuitenkin"*, *"Ei, ei oo joka viikko"*. Haastatelussa jäi epäselväksi, kuka tapaamisten sisällöistä vastasi: kuka päättää sporttisuudesta. Tukihenkilötoiminta ei kuitenkaan saanut haastateltavien keskuudessa varauksetonta kannatusta: *"ei kiinnosta semmoiset"*.

### 6.2.3 Mikä kokemus asumisyksikön asukkailla on itsemääräämisoikeuden toteutumisesta arjen tapahtumissa?

Tähän kysymykseen haettiin vastausta kysymällä arjen yleisestä sujuvuudesta ja tunnelmasta. Tähän liittyivät kysymykset ohjaajista ja muista asukkaista, mikä on arjessa parasta ja tylsää ja siitä, pelottaako tai ärsyttääkö joku. Myös tämän kysymyksen kohdalla oletettiin, että hyvä ja avoin tunnelma asumisyksikössä antaa mahdollisuuden tuoda esille ja keskusteluun omia toiveita ja ideoita arjen tapahtumiin liittyen. Lisäksi haettiin vastauksia edellä mainittujen kysymysten jatkokysymyksiin: kuka päättää ja miksi tai miksi ei jotakin tapahtuu, liittyen sekä *"ulkomenoihin"* että *"sisämenoihin"*. Vastauksista muodostuivat luokat minä päätän, ohjaaja päättää, vanhempi/lähi-ihminen päättää, joku muu päättää.

Haastateltavien mielestä parasta arjessa oli se, että he saivat itse päättää, miten aikaansa viettivät. Illat haluttiin olla omassa rauhassa: *"kukaan ei pakota mitään"*. Yksi haastateltavista kertoi, että hänellä on tekemisissään itsemääräämisoikeus: *"määrään itseäni, päätän itse"*. Asukkaiden itsemääräämisoikeus toteutui siinäkin, kun yksi haastateltavista kertoi välillä syövänsä ruuan omassa huoneessaan ja toinen kertoi syövänsä välillä pihalla. Nämä valinnat johtuivat heidän mielestään ruokailutilanteen jatkuvasta hälinästä ja toisten päälle puhumisesta: *"Siitä tulee ihan hirvee meteli."* Toisaalta toisilta ei voi kieltää itsemääräämisoikeutta puhumiseen, joten päätös tilanteesta toimimisesta jäi niille, joita se häiritsi.

Omia rutiineja sai illan aikana noudattaa asumisyksikössä kaikkien haastateltavien mukaan vapaasti, kuten katsella televisiota Salattujen elämien ollessa suosittu, pelata tai muuten olla tietokoneen äärellä. Television katselu valvottikin osaa asukkaista, mutta senkin katsomisesta he kertoivat päättävänsä itse. Eräs haastateltava mainitsi, että asumisyksikössä *"on kymmeneltä hiljaisuus"*, toinen kertoi, että *"on musta kiinni, valvonko vai en"*. Nukkumaan mentiin hyvän elokuvan jälkeen *"myöhään"* ja kaikki elokuvat olivat kuulemma hyviä. Uni tuli *"kymppiutisten jälkeen"* tai *"yhteentoista mennessä"*. Yksi haastateltavista kertoi, kuinka yöllä *"ei hirveen helposti"* nukuta. Kukaan haastateltavista ei kuitenkaan kertonut olevansa aamuisin erityisen väsynyt. Havainnointipäivien aikana selvisi, että ohjaaja käy iltaisin iltakerroksen yksityisissä tiloissa ja tarvittaessa auttaa esimerkiksi herätyskellon soimaan laittamisessa. Ohjaaja ei kuitenkaan erikseen käynyt muistuttamassa nukkumaan menosta, koska *"ei tarvii"*, *"ei, yksin"*, *"olen aika omatoiminen"*.

Asukkaiden itsemääräämisoikeus toteutui siinä, keitä he kutsuivat asuntoihinsa. Ohjaajatkaan eivät tulleet yllättäen eikä heitä oikein haluttukaan: *"en nyt tiedä, oma rauha kuitenkin"*. Toisaalta vedottiin ohjaajien kiireisiin: *"niillä on joka päivä muuta tekemistä"*, vaikka ehkä olisi ollut haluakin jutella rauhassa: *"salaisuudet mä jaan ohjaajien kanssa"*. Epäselväksi jäi, olisiko asukkaalla mahdollisuus toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan ja saada keskusteluseuraa ohjaajista silloin kun hän haluaisi. Ohjaajalla oli kuitenkin valta-asema päättää niistä aikatauluista mitä työvuorossa tarvittiin.

Ohjaajat olivat haastateltujen mielestä *"hyvin koulutettuja ja päteviä"* ja *"kaikki ohjaajat on ihan ok"*. Lisäksi *"kaikki ohjaajat on mukavia"* eikä heistä *"ole mitään valittamista"*. Ohjaajat voivat hienovaraisesti ohjailla asukkaita eri toimintoihin, mutta usein se vaati myös heidän osallistumistaan jollain tasolla. Näin heidän voitiin sanoa päättävän pitkällekin siitä, mikä arjessa oli mahdollista, voitiinko esimerkiksi kauppaan tai pelikentälle lähteä. Aktiivisimmille asukkaille ei tämän tutkimuksen haastatteluiden mukaan ollut arjessa tarjolla niin paljon tekemistä, kuin he olisivat halunneet, varsinkin kun itseksensä eivät kaikki voineet lähteä vaikkapa läheiselle pallokentälle. Erään vastaajan mielestä arjessa oli parasta *"viikonloppu"*, koska arkena ei ollut tarpeeksi tekemistä, varsinkaan, kun harrastukset olivat jäämässä kesätauolle. Jos asukas halusi lähteä asumisyksikön ulkopuolelle, niin *"ohjaaja mukaan aina"*. Iltavuorossa yksin oleva ohjaaja ei voinut lähteä ulos yhden asukkaan kanssa, niin silloin asukkaan itsemääräämisoikeus ei päässyt toteutumaan. Toisaalta eräs haastateltavista sanoi, että *"kyllä mä joskus lähdän ulos"*. Asukkaiden erilaiset lähtökohdat itsenäiseen toimintaan määrittivät pitkälti, mikä oli kenellekin mahdollista.

Lehtien selailu yhteisissä tiloissa oli havainnointipäivinä suosittua ja joistain lehdistä käytiin kilpailuakin. Yksi haastateltavista ihmetteli, kuinka hän ei saanut ohjaajilta lupaa tilata omaa lehteä, että varmasti saisi sitä lukea ja vaikka leikelläkin: *"Samaan aikaan leikkaa sivut...kumpi ensin"*. Tässä oli nähtävissä kolmen tahon päätösvaltaa: joku muu sai leikattua

lehden ensin ja vei toiselta itsemääräämisoikeuden tehdä sama. Kolmas taho, jolla olisi ollut valtaa muuttaa tilannetta siten, että osalliset saisivat molemmat tehdä kuten halusivat, ei jostain syystä tätä valtaa halunnut käyttää.

Asumisyksikön tunnelma vaikutti havainnointipäivinä rauhalliselta. Haastatteluissa asukkaat kertoivat pitävänsä ohjaajien lisäksi myös toisistaan, vaikka *"aika harvoin mä kenenkään huoneeseen menen"*. Joskus saattoi ärsyttää, jos *"joku koko ajan puhuu"* tai *"jotkut puhuu pitkään"*. Näissä tilanteissa ratkaisu oli kuulemma paikalta poistuminen. Parhaita kavereita *"ei ole yhtä, kun on kaikki"* eikä ketään tai mitään tarvinnut asumisyksikössä pelätä. Kun joku päätti käyttää itsemääräämisoikeuttaan siihen, että puhuu *"koko ajan"* tai *"pitkään"*, niin vastaavasti toinen asukas päätti poistua tilanteesta. Näissä tilanteissa jonkun muun toiminta johdatteli toisen tekemään päätöksen, mitä hän alun perin ei ehkä olisi halunnut tehdä, kuten esimerkiksi siirtyä syömään yksin tai muuten poistua yhteisistä tiloista.

Asumisyksikössä oli tapana järjestää asukaspäiviä, jolloin asukas lähtee ohjaajan kanssa viettämään aikaa. Haastatteluissa kävi ilmi, että kukaan haastatelluista ei ollut valinnut omaa pariaan, vaan asukaspäivän ohjaaja *"menee työvuoron kanssa"*, mikä olikin ihan loogista. Jos aikataulut menivät ristiin ja ohjaajaa tapasi harvakseltaan, niin *"vaikeata on mieltä sen kanssa mitään."* Päivää oli muutenkin vaikea suunnitella, jos kaverina oli *"joku, en tiedä"*, koska *"ei oikeastaan kysytty"*.

Aktiivisimmat asukkaat olisivat *"ehkä"* halukkaita tekemään arjessa enemmän asioita ohjaajien kanssa, kunhan se perustuisi omaan haluun ja aikatauluun. Haastatellut eivät olleet varmoja, voisiko ohjaaja lähteä erikseen sovitus asukaspäivän lisäksi vain yhden asukkaan kanssa jonnekin; eräs haastateltava kuitenkin mainitsi, että *"ei me olla koskaan kahdestaan menty"*. Kuka näissä tilanteissa siis on päättävässä asemassa? Asukas päättää haluta tehdä jotain, jonka ohjaaja voi aikataulullisesti tai avunannollisesti mahdollistaa. Asukkaan itsemääräämisoikeus pääsee toteutumaan ohjaajan päätöksen kautta.

Alakerran yhteinen tietokone oli jokaisena havainnointipäivänä käytössä, käyttäjänä aika lailla samat asukkaat. Oli myös tilanne, jossa pyynnöstä huolimatta tietokonevuoroa ei annettu muille, vaikka tietokonetta käyttävät *"kaikki, vuorotellen."* Ensimmäisenä tietokoneella ollut päätti itse olla luovuttamatta konevuoroa toiselle, jolloin tämä myöhemmin tilaan tullut ei päässyt toteuttamaan itsemääräämisoikeuttaan tiedonhankinnassa. Joku muu teki ratkaisun liittyen hänen itsemääräämisoikeuteensa.

Yksi haastateltavista toivoi pääsevänsä asumaan seurustelukumppaninsa kanssa, mutta oma lähi-ihminen kuitenkin kielsi tämän. Toinen haastateltavista kertoi, kuinka vanhempi määritteli esimerkiksi matkaseuran. Havainnointipäivänä kuultiin myös keskustelu, missä kävi ilmi, kuinka äiti oli toimittanut eräälle asukkaalle yllätyksenä uudet sandaalit. Nämä kolme

vaikuttivat kuitenkin aivan tyytyväisiltä tilanteisiin, missä heihin liittyvistä asioista oli päätöksen tehnyt heidän lähi-ihmisensä.

Kotipäivän toimintaan kuului, että asukas osallistui vuorollaan päivällisen valmistamiseen yhdessä ohjaajan kanssa. Vastausta haettiin kysymykseen, kuka päättää mitä ruokaa kulloinkin laitetaan. Kysymys oli vaikea vastattava, mutta selville saatiin, että ruokaa tehdään kiertävän listan mukaan, minkä ”joku” on ”jossain” luonut. Haastateltava ei osannut tarkemmin kertoa mistä lista tulee, vaan palasi siihen, että ”no se on semmoinen lista”. Asukkailla ei tämän tutkimuksen mukaan ole mahdollisuutta spontaaneihin päätöksiin arkipäivällisten suhteen.

Yhtenä havainnointipäivistä pääsin seuraamaan yhtä maanantain asukaskokousta eli niin sanottua jälkkärikokousta. Nimi tuli siitä, että päivällisen jälkeen tarjolla oli jälkiruoka ja sen aikana ”puhutaan siitä, että mitä koko viikkona tapahtuu” ja tehtiin päätöksiä: ”ne ketkä ovat henkilökunnasta kysyvät, kuinka moni haluaa”. Tahti kokouksessa oli rauhallinen ja osallisia huomioiva, ja kaikki asumisyksikössä paikalla olleet osallistuivat. Haastatteluissa kokouksen mainitsi kuitenkin vain kaksi vastaajaa huolimatta siitä tärkeyden tunnelmasta, mikä kokousta havainnoidessa välittyi. Molemmat asian esiin nostaneet haastateltavat olivat sitä mieltä, että kokous on heille tärkeä.

#### 6.2.4 Miten asukkaat kokevat saavansa apua päätösten tekemisten yhteydessä?

Tähän tutkimuskysymykseen saatiin vastauksia kahdella suoralla kysymyksellä siitä, kuka haastateltavaa tarvittaessa auttaa isojen tai pienten kysymysten äärellä. Lisäksi hyödynnettiin kysymyksiä ja vastauksia kautta koko haastattelun. Tässä vastausluokiksi tulivat vanhempi/lähi-ihminen auttaa, ohjaaja auttaa, joku muu auttaa, en tarvitse apua.

Haastateltavat kertoivat, että isommissa ostoksissa apua kysytään vanhemmilta. Eräs kertoi luottavansa äitinsä muotisilmään vaateostoksilla, ja siksi ottaa vastaan apua valintoihinsa. Toinen vanhempi oli suoraan päättäjänä siinä, ettei eräällä haastateltavalla ollut tietoa odotetun kesälomamenon alkamisesta tai kestosta, samoin kuin matkaseura ”on aika paljon äidistä kiinni”. Toisen haastateltavan vastaus ”äiti auttaa”, kun asioista piti päättää, antoi puolestaan ymmärtää, että äiti ei päättänyt puolesta, vaan tuki vierestä. Haastatteluissa tuli myös esiin, että ”kunhan on joku”, joka päätöksissä auttaa; ”ei tarvi valikoida” onko kyse vanhemmasta vai ohjaajasta.

Avun ja ohjauksen saanti ohjaajilta mahdollisti sen, että asukas pystyi osallistumaan asian hoitamiseen itse tai kokemaan olevansa kokonaan vastuussa asiasta. Jos kauppa-apua tarvittiin, sitä pyydettiin ”ohjaajalta tietenkin!” ja ”kotipäivänä ostan”. Ohjaajat auttoivat myös hahmottamaan, mitä esimerkiksi siivouspäivään kuuluu: ”ja sitten mä oon tehnyt järjestyksen seinäkalenteriin.” Ohjaajien apu ei ollut aina saatavilla. Asukkaan kysymys ”Kuka illalla huomenna?” meni havainnointipäivänä ohjaajalta ohi eikä vuorovaikutusta syntynyt. Olisi voinut

olla mahdollista, että vastaus kysymykseen olisi antanut kysyjälle sellaista tietoa, minkä pohjalta hän olisi tehnyt päätöksen jostain asiasta.

Haastatellut asukkaat viettivät arkisin töissä sovitun ajan, joskin kaikille ei ole selvää miksi ja kuka on päättänyt, että aika on juuri se: *"en minä tiedä"*, *"ei siihen voi mitään"*. Kotona ruoka valmistettiin kiertävältä listalta - asukkailla ei ollut siis päivittäistä tarvetta päätösten ja valintojen tekoon ruokakaupassa, jolloin niihin ei tarvittu myöskään apua. Edunvalvojan olemassaolo tuli esiin yhdessä haastattelussa mainintana, mutta tämän roolista ja merkityksestä ei haastateltava osannut tai halunnut kertoa enempää.

Suuri osa asukkaiden arjen asioista tapahtui ilman aktiivista päättämistä, ajan kanssa muodostuneiden rutiinien mukaan. Töihin siirtyminen tapahtui sovitulla tavalla ilman, että aamuisin erikseen mietittiin, mennäkö pyörällä vai taksilla. Kaikki haastateltavat kertoivat, että he lähtivät aamuisin asumisyksiköstä itse valitsemissaan vaatteissa, eikä ohjaajilta ole ollut tarvetta pyytää apua: *"Mun pitää aina katsoa sää, että tiedän mitä mä laitan päälleni."*

Omista pienistä arkiostoksistaan kaikki haastateltavat kertoivat päättävänsä itsenäisesti: *"Ostan suklaata vähän kerrallaan"* ja *"Sit mä vaan menen tohon lähikauppaan ja ostan"*. Jollekin toiselle lähti *"ohjaaja mukaan aina"* jolloin ohjaajan mahdollisuus osallistua viimeisteli päätöksen. Isommissa ostoksissa päätösketju oli pidempi: *"Ensin itse, sitten ohjaajat, sitten vanhemmat. Mä itse maksan."* *"Mä mietin aina että mitä ostan"*. Moni korosti omaa vastuutaan oman arjen pyörittämisestä. Asukkaille oli tärkeää huolehtia ostostensa lisäksi oman yksityisen asuntonsa siivoamisesta: *"No tänään mä oon pessyt lattiat"*. Kotipäivän rutiineihin kuului siivous, mutta varsinaisen siivousjärjestyksen päätti asukas itse.

Asukkaat saivat arjessaan hienovaraista apua ja tukea päätöksentekoon ilman, että he itse ehkä kokivat sitä avun saantina. Esimerkiksi havainnointipäivinä ruuanlaittoilanteissa asukkaita autettiin päättämään, pitäisikö ruokaa maistaa tai maustaa lisää. Tai asukas sai päätettyä katsovansa televisiota, kun ohjaaja lupautui kaveriksi.

## 7 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Kun kommunikointitavat poikkeavat toisistaan, on tasalaatuisten haastatteluiden suorittaminen aina haastavaa. Kysymysten asettelua voi joutua kokeilemaan monella eri tapaa ymmärteyksi tulemisen varmistamiseksi. Myös sanaston valinta voi vaikuttaa haastattelutuloksiin käyttäkö haastateltava esimerkiksi termiä iltaruoka vai päivällinen erotukseksi iltapalasta. Välillä voi joutua käyttämään vastausvaihtoehtoja myös esimerkinomaisesti. Vaikkapa niin, että jos yleiskysymykseen siivoamisesta ei oikein tule vastausta, niin kysymystä jatketaan tarjoamalla esimerkkejä siivouskohteista: wc, pölyt... Näin haastateltava saa kiinni siitä, mitä haetaan takaa. Näitä keinoja käytettäessä voi tutkimuksen luotettavuutta joutua pohtimaan tarkemmin, varmistamaan, ettei varsinaisia vastauksia tule ohjailtua. Tosin, kun

vastausvaihtoehdoissa käyttää asioita, jotka haastateltavalle eivät ole merkityksellisiä, vastauskaan ei ole oikea. Esimerkiksi, jos rahankäytöstä kysyttäessä käytetään esimerkkinä makeisten ostamista ja haastateltava ei syö makeisia, voi tulkittavaksi tulla vastaus, ettei haastateltava käytä omaa rahaa.

Kommunikointitapojen erityispiirteet voivat jättää myös vastauksille tulkinnanvaraa. Esimerkiksi jos haastattelussa ei saa selvää aivan kaikesta kerrotusta, niin tarkennusta kysyttäessä haastateltava saattaa hämmentyä. Ehkä hän luulee vastanneensa jotenkin väärin, eikä osaa selittää asiaa toisella tavalla. Näin voidaan saada tulkinnanvaraisia vastauksia. Esillä olleella kuvamateriaalilla liittyen haastatteluun liittyviin asioihin ei ollut tilanteessa lisäarvoa. Haastateltavien kuvakommunikaation käyttö arjessa ei ole niin aktiivista, että mukana olleesta materiaalista olisi ollut apua. Värikoodattu viikkolukujärjestys sen sijaan toimi viikkoa jäsentävänä ja auttoi nimeämään esimerkiksi saunapäiviä ja omia harrastusiltoja.

Haastateltavat olivat alkuun jännittyneitä, mutta myös ylpeän oloisia tärkeästä roolistaan opinnäytetyön onnistumisessa. Jännittyneisyyttä purettiin pitkin haastattelua korostamalla, että vääriä vastauksia ei ole. Myös se, että haastattelija oli suurimmalle osalle haastateltavista entuudestaan tuttu, saattoi hillitä jännittämistä ja rentouttaa tilannetta. Haastattelija on ohjannut kyseisen asumisyksikön asukkaille liikuntakerhoa yli 20 vuotta sitten. Ei kuitenkaan ole olemassa sellaista kohtaamista, missä kahden ihmisen välillä ei olisi jonkinlaista hierarkiaa tai valtasuhdetta toiseen (Alasuutari 2011, 147). Tällaiset valtasuhdeajatukset pyrittiin minimoimaan myös sillä, että tilanteita rentoutettiin tietoisesti myötäilemällä haastateltavien tunnetiloja ja antaen haastattelun tarvittaessa eksyä hetkittäin teemojen ulkopuolelle. Tämä vastaa sitä, mitä Kananen (2014, 76, 85) sanoo keskustelun etenemisestä haastateltavan ehdoilla.

Kyseessä olleen laadullisen tutkimuksen luotettavuutta olisi voinut pyrkiä parantamaan keräämällä materiaalia eri lähteistä. Näitä materiaaleja toisiinsa ja omaan tulkintaan vertaamalla saisi selville, tukevatko aineistot toisiaan. (Kananen 2014, 152). Tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa tietoa ja näkemyksiä, joidenka avulla asukkaiden arjesta voisi tulla vieläkin parempaa. Tietoisien päätöksen kautta haastatteluun valittiin vain ja ainoastaan asukkaita. Vastaukseksi saatiin heidän totuutensa ja kokemuksensa. Haastatteluiden vastaukset onkin ymmärrettävä tietyssä hetkessä annetuiksi ja sen hetkiseksi totuuksiksi. Jos haastattelut uusittaisiin tai haastattelija vaihtuisi vastaukset tuskin pysyisivät samoina. Se ei silti vie arvoa tai luotettavuutta pois nyt saaduilta vastauksilta. Kananen (2014, 71) tuo myös esiin sen, kuinka haastateltava voi tuottaa aineistoa, joka ei välttämättä vastaa totuutta. Jo sanojen monimerkisyys vaatii tutkijalta tulkintakykyä ja myös kysymyksenasettelu on huomioitava.

Tuomi & Sarajärvi (2009, 125-126) esittelevät tieteen etiikkaan liittyvät viisi peruskysymystä, joista erityisesti viides, ”Millaisia keinoja tutkija saa käyttää?” herättää kysymyksiä.

Asumisyksikön asukkaiden lisäksi tai sijasta olisi voitu haastatella yksikön henkilökuntaa tai asukkaiden lähi-ihmisiä. Ajatus ei tuntunut eettiseltä eikä tarkoituksenmukaiselta, koska tarkoitus oli nimenomaan selvittää arjen sisältöjä asukkaiden kokemana, jolloin parhaita vastajia tähän ovat he itse. Ehkä tutkimuksen tulokset eivät ole kaiken kattavia, mutta haastattelussa kerrottu on vastaajille totta. Mahdollisia jatkotutkimuksia ajatellen voisi olla mielenkiintoista selvittää, miten asumisyksikön henkilökunta ja asukkaiden lähi-ihmiset kokevat asumisyksikön arjen.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden puolesta puhuu tarkka selostus tutkimuksen kulusta. Kaikki, kuten olosuhteet, haastattelupaikat ja mahdolliset häiriötekijät kerrotaan rehellisesti. Tutkija tekee myös itsearviointia tilanteesta. (Hirsjärvi ym. 2009, 232.) Laadullisessa tutkimuksessa ei ole luotettavuutta mittaavaa valmista kaavaa (Alasuutari, päiväämätön), joten luotettavuuden arviointi jää lukijalle. Tutkimuksen kulku onkin pyritty kuvaamaan mahdollisimman tarkasti, jotta lukijalle välittyy realistinen kuva siitä, mitä ja miten tutkimus on tehty.

Tutkimuksessa on haluttu myös toteuttaa puolueettomuuden periaatetta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 135-136). Havainnot on kirjattu juuri niin kuin ne on nähty, samoin haastattelussa on vastaukset otettu sellaisinaan vastaan. Mahdollisilla jatkokysymyksillä ei ole pyritty vastauksen muuttamiseen, vaan selkeyttämiseen ja perustelemiseen. Vaikka työ on toteutettu tiettyyn asumisyksikköön, tekijälle ei ole maksettu työn tekemisestä eikä hänellä ole mitään opinnäytetyöhön liittymättömiä intressejä kyseiseen yksikköön.

Kirjallisen materiaalin käytössä on pyritty löytämään tutkimusaiheeseen parhaiten sopivat, kuitenkin monipuoliset lähteet. Tieteellisen lähdemateriaalin lisäksi on luettu opinnäytetyötä sivuavia uutisointeja, mielipidekirjoituksia ja aikakauslehtimateriaalia. Lähteinä käytetyssä materiaalissa on pyritty siihen, että se ei olisi kymmentä vuotta vanhempaa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 159), mutta osin tähän ei ole kyetty. Opinnäytetyön tekemisen aikana on perehdytty myös erilaisiin oppikirjoihin itse opinnäytetyön kirjoittamisesta.

## 8 Pohdinta

Tutkimuskysymyksinä tässä opinnäytetyössä oli selvittää, miten tutkimukseen osallistuvassa kehitysvammaisten asumisyksikössä asukkaat viettävät arkeansa ja kuka on asukkaiden mielestä vastuussa tämän arjen sisällöstä. Tähän liittyen selvitettiin myös sitä, mikä kokemus asumisyksikön asukkailla on itsemääräämisoikeuden toteutumisesta tavallisimmissa arjen tahtumissa ja auttaako joku heitä arjen päätösten tekemisessä. Opinnäytetyö perustuu asumisyksiköiden asukkaiden havainnointiin ja heidän kertomaansa teemahaastattelussa. Työssä kuuluu näiden henkilöiden kokemus asioista ja heidän sen hetkinen mielipiteensä ja totuutensa.

Tutkimustuloksista nousi esiin, kuinka se, että haastateltavilla olisi arjessaan muutakin sisältöä kuin työ, vaatii muidenkin ihmisten kuin haastateltavien itsensä panostusta. Arjen sisältöä määrittelevät asumisyksikön rutiinit ja ne omat tavat, joihin haastateltavat ovat tottuneet. Asukkaiden kokemaa itsemääräämisoikeutta toteutuu pääsääntöisesti arjen asioissa ja he kertovatkin päättävänsä omista jokapäiväisistä asioistaan. Tarvittaessa he saavat päätöksinsä apua ja apua tarvitaan välillä myös näiden päätösten toteuttamiseen. Opinnäytetyön tuloksiin perustuvalla tiedolla arjen viettämisestä on tarkoitus tarjota mahdollisia kehittämiskohteita asumisyksikön arkeen.

Asuminen asumisyksikössä on osin yhteisöllistä ruokailuineen, saunomisineen ja yhteisine tiloineen, mutta yksityisellekin jää tilaa, mitä moni haastateltava arvosti. Ohjaajat menevät asukkaiden omiin yksityisiin tiloihin vain tarvittaessa ja puuttuvat asioihin pyydettyinä. Tämän voisi ajatella vahvistavan asukkaiden käsitystä itsestään oman elämänsä subjekteina. Haastattelujen ja havainnoinnin perusteella ohjaajat aistivat tilanteita ja osaavat tarvittaessa ottaa asukkaiden kanssa asioita puheeksi. Ohjaajilla on iso rooli asukkaiden elämässä ja heidän itsemääräämisoikeutensa toteutumisen mahdollistajana. Jokainen asukas on yksilö, jonka tarpeisiin ohjaajien tulisi kyetä vastaamaan. Nyt osa asukkaista halusi viettää arkeaan lepäillen, osa kaipasi enemmän aktiviteettia elämäänsä. Tämä yhtälö pitäisi kyetä ratkaisemaan. (Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:4, 34.)

Pohdittavaa on myös siinä, kuinka pitkälle ohjaajan työnkuva seuraa asumisyksikön asukkaan vapaa-ajan aktiviteetteihin. Oletettavaa on, että henkilön asuessa kehitysvammaisten asumisyksikössä hän tarvitsee tukea ja apua myös vapaa-ajan toimintoihin. Pitäisikö tämän näkyä työnantajan määrittelemässä työnkuvassa? Ruuanlaitto, ruokailu ja muut rutiinit ottavat alkuillasta ohjaajalta oman aikansa. Jos asukkaat haluavat tehdä iltaisin keskenään eri asioita, on ohjaajan käytännössä mahdotonta tarjota osaamistaan vain osalle ryhmästä. Tämän opinnäytetyön perusteella asukkaat tarvitsevat arkena talon ulkopuolisiin aktiviteetteihin vapaaehtoistyöntekijää. Asukkaiden itsemääräämisoikeuteen perustuvien asioiden toteutumiseen tarvitaan tällöin ulkopuolisia resursseja. Ehkä myös on niin, että asukkaiden aktivointiin tarvitaan joku vähän vieraampi voima, kuin tuttu asuntolan ohjaaja, jonka kanssa on helpompaa päästä rutiineissa ja tehdä niin kuin ennenkin. Esimerkiksi ohjattu harrastus tai oma tukihenkilö vaikuttaa opinnäytetyön tulosten mukaan sopivalta inspiraatiolta.

Monelle ihmiselle käsitys omasta kodista ja sen kuvailu on helppoa: esimerkiksi kuinka monta huonetta siinä on ja mikä on seinien väri. Usein kotia määrittää myös tien nimi ja talon numero, sekä muut siellä mahdollisesti asuvat ihmiset. Kirjoitettaessa kehitysvammaisten asumisyksikössä asuvista henkilöistä nousee pohdintaan sanoako ”asukkaiden koti” vai ”kodit”. Sisältyvätkö yhteiset tilat kodin käsitteeseen vai ovatko ne verrattavissa kerrostalon rappukäytävään? Autetuissa ja ohjatuissa asumismuodoissa puhutaan omista huoneista ja niiden lisäksi yhdessä jaetuista tiloista. Asumisryhmä-asumisessa puhutaan yksityisestä asunnosta,

mihin liittyy myös jaettuina tiloja. Missä ihminen haluaisi kokea asuvansa, omassa huoneessa vai omassa asunnossa? Entäpä, kun pohdintaan liitetään tuetun asumisen muoto, oma koti? (Kehitysvammaliitto 2018a, Hintsala & Ahlsten 2011, 18.)

Opinnäytetyössä jäi epäselväksi, miten koti tässä asumisyksikössä asuvien mielestä rajautuu. Onko ”koti” asumisyksikkö kaikkine tiloineen, vai oma ”kämpä” tai huone, kuten haastattelutavat omia yksityisiä asuntojaan nimittivät? Edelleen mietintään jäi missä roolissa asukkaat kokevat toisensa: ystävinä, ”kämpkinsä” vai satunnaisina naapureina? Asukkaat kyläilevät toistensa luona harvoin, jos ollenkaan, mutta asuvat kuitenkin tiiviimmässä yksikössä kuin vaikka kerrostaloasumista mietittäessä. Naapuriasukkaiden tapaamista ei kuitenkaan ole pidetty niin merkityksellisenä, kuin esimerkiksi omien sukulaisten tapaamista (Eriksson 2008, 77). Tämän opinnäytetyön tulosten mukaan vanhemmat olivat mukana asukkaiden elämässä myös vierailujen kautta. Havainnointipäivänä eräs asukas kertoi lähtevänsä asumisyksiköstä ”kotiin”. Haastatteluissa moni jäi miettimään, missä koti on. Tavanomaisin erottelu oli, että asumisyksikkö oli heille koti, mutta olemassa oli myös ”vanhempien koti” ja ”lapsuudenkoti”.

Maanantain asukaskokousta, niin sanottua jälkkärikokousta, havainnoitaessa kävi ilmi, että asukkaita aktivoidaan ja heidän mielipiteitään kysytään. Asukkaat tosin olivat vastaajan roolissa ja haastatteluissa mainittiin epävarmuus siitä, voisiko kokouksessa tuoda esiin jonkun oman idean, vaikka retkikohteista. Aiemmassa tutkimuksessa oli tulosten perusteella todettu, että asukkaat toivovat enemmän keskustelua vapaa-ajan vietosta (Björnsdottir ym. 2014, 13). Osallistuminen asukaskokoukseen vaikutti havainnoinnin perusteella todella tärkeältä: kaikki läsnäolijat osallistuivat. Kuitenkin kokous mainittiin vain kahdessa haastattelussa. Asukkaiden käsitys kokouksen merkityksestä kannattaisi tarkistaa. Kokous on kuitenkin heidän viikoittainen mahdollisuutensa vaikuttaa omiin ja yhteisiin asioihin.

Yksikössä esillä olleen palautelaatikon käyttötarkoitus ei tullut esiin havainnoinnissa tai haastatteluissa. Kehittämisehdotuksena nousee esiin kotipäivän ja palautelaatikon hyödyntäminen tulevaan asukaskokoukseen valmistauduttaessa. Kun esityslistalla on päätöksiä vaativa asia, siihen liittyvät eri näkökulmat voisi käsitellä rauhassa kotipäivän aikana. Päätöksen tehtyään asukas kirjaa sen sovitulla tavalla ja laittaa palautelaatikkoon. Kokouksessa äänet lasketaan. Oma mielipide tulee huomioon otettua ja samalla toteutettua demokratiaa. Tämä edistäisi asukkaan mahdollisimman hyvän päätöksen syntymistä perustuen monipuoliseen tietoon (Pietarinen 1994, 33, Rauhala 1994, 81). Osallistaminen ja siitä seuraava pieni odotuksen jännitys voisi myös antaa lisämotivaatiota itse toteutukseen.

Kehitysvammatyössä kuntouttavan työotteen merkitys koko ihmisen elämänkaaren aikana on tärkeä. Kun ihminen tarvitsee apua sen ymmärtämiseen, mikä itselle voisi olla hyväksi pitkällä aikavälillä sekä myös konkreettiseen toimintaan, on tukena toimivan ihmisen merkitys suuri. Hän voi omalla toiminnallaan määrittää myös, mikä tuettavan ihmisen fyysisen ja psyykkisen

toimintakyvyn tilanne on kymmenen vuoden päästä. Kuinka esimerkiksi porraskävely sujuu tai miten rutiineista poikkeaminen onnistuu. Pohdintaa aiheuttaa yksilön itsemääräämisoikeus -opinnäytetyön tulosten perusteella moni asukas kieltäytyisi liikuntahetkestä. Kun täysi-ikäinen ihminen esittää toiveen tai ehdotuksen, niin asian täytyy näin toteutua. Näin esittävät myös Rauhala (1994, 82) sekä Konola ym. (2011, 32), mutta voiko olla keinoja siihen, että muutos ja halukkuus esimerkiksi liikkumiseen lähtisi asukkaasta itsestään? Kehittämiskohteena voisi ajatella tukihenkilö- ja muun vapaaehtoistoiminnan aktivointia: tämä toiminta tuntui ilahduttavan ja liikuttavan niitä haastateltuja, ketkä olivat mukana toiminnassa.

Liikunnan osalta on kuitenkin huomioitava, että sen puutteen mukanaan tuomat haitat eivät välttämättä tule näkyviin kovin lyhyellä aikajänteellä. Voidaanko siis ajatella, että liikkumisuositusten vastainen toiminta on itsensä vahingoittamista ja tällöin henkilökunnalla olisi oikeus kumota itsemääräämisoikeus tässä asiassa? Haastatteluissa kävi ilmi, että asumisyksikön henkilökunta huolehtii hyvin asukkaiden henkilökohtaisista ja yksilöidyistä tarpeista. Osalla asukkaista esiintyi arkiaktiivisuutta esimerkiksi työmatkaliikunnan kautta, mutta ei toki kaikilla. Suurin osa vastaajista sanoi kuitenkin, ettei edes osallistuisi arkena mihinkään yhteiseen liikunta-aktiviteettiin. Voisiko tässä olla kuitenkin kohta, missä arkeen juurtuneita rutiineja pyrittäisiin murtamaan? Jos uusia rutiineja saataisiin muotoutumaan, niin niistä voisi tulla totumuksia ja sitä myöten asiat vain tapahtuisivat, huomaamatta (Jokinen 2005, 9-11).

Kehittämiskohteena nousee esiin viikon yhden saunakerran muuttaminen lenkkisaunaksi, koska saunominen oli kaikille haastatelluille niin tärkeää. Sauna motivoisi osallistumaan ja ”lenkki” voisi olla mikä tahansa liikunnallinen tilanne ennen saunaa. Voisiko leikkimielinen liikuntahaastekisa esimerkiksi lähiasuntoloiden kanssa motivoida liikuntakertojen lisäämiseen? Repo (2012, 402) puoltaa sitä, että asumisyksiköiden asukkaille on tärkeää tavata ihmisiä muutenkin kuin ollessaan avun tarpeessa. Mahdollisuuksia sosiaalisuuteen ja uusiin kokemuksiin voisi kehittää esimerkiksi eri sidosryhmien kanssa.

Haastateltavat kertoivat mieluummin vetäytyvänsä yhteisten tilojen sellaisista tilanteista, joissa joku asia ärsytti, kuin nostavansa niitä yhteiseen keskusteluun. Haastatteluissa tuli esiin yhteisen ruokailutilanteen äänekkyyys. Näissä tilanteissa ei ole haluttu pahoittaa kenenkään mieltä, vaan asia on ratkaistu siirtymällä itse muualle ruokailemaan, esimerkiksi ulos tai omaan yksityiseen tilaan. On todettu, että vammaisen ihminen saattaa viettää huomattavan osan ajastaan omassa asunnossaan (Repo 2012, 401). Yhteisistä hetkistä yhteisissä tiloissa olisi siten hyvä saada kaikille mahdollisimman viihtyisiä, jolloin omasta yksityisestä tilasta olisi helpompi tulla pois. Tällöin tosin asukkaiden tulisi olla aktiivisia, jotta koetut ongelmat nousisivat yksikössä esiin ja keskusteluun. Toisaalta jos yksikön asukkaat ovatkin toisilleen vain naapureita, niin kuinka moni olisi valmis nauttimaan oman, mahdollisesti vastahakoisenkin naapurinsa, kanssa omasta vapaa-ajastaan?

Mitä selkeämpi itsenäisen toiminnan taso haastateltavalla oli, niin sitä selkeämpiä toiveita nousi esiin, kun haastattelussa kysyttiin toiveita arkeen. Suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että kaikki on hyvin, kun oma rauha säilyy, mutta osa toivoi enemmän tekemistä. Ehdotukset olivat konkreettisia ja varmasti jo aiemmin haastateltavien mielessä olleita, mahdollisesti yksikössä siis jo tuttujakin. Koripallotelineen hankkiminen pihalle ja toiveena esitetty yhteinen musisointi antaisi asukkaille lisämahdollisuuksia arjen viettoon.

Osa kyseisen asumisyksikön asukkaista ei osaa lukea tai kirjoittaa, tai osaa vain hieman, jolloin esimerkiksi tietokoneen käyttö on vaikeaa. Tietokoneen käytön kehittämiseksi ja mahdollistamiseksi kaikille voitaisiin asumisyksikössä kehittää kuvitetut ohjeet tietokoneen avaamiseen ja tiettyjen, asukkaille tärkeiden asioiden löytämiseen internetistä. Se voisi tuoda lisäarvoa ja itsenäisyyttä asukkaiden arkeen.

Asukkaiden itsemääräämisoikeuden toteutuminen oli pienistä huomioista huolimatta turvattu oloista. Tärkeänä nousi esiin, kuinka kaikki haastatellut viihtyivät kyseisessä asumisyksikössä riippumatta siitä, kuinka kauan he olivat siellä asuneet. Ohjaajat saivat heiltä poikkeuksetta myönteistä palautetta. Tällaisessa tilanteessa mahdollisuus ylläpitää ja luoda keskustelua asukkaille tärkeistä asioista tuntui luontevalta. Itsemääräämisoikeuden toteutumista voidaan pohtia suhteessa vallanpitäjiin, kuten ohjaajiin, mutta itsemääräämisoikeus toteutuu myös suhteessa toisiin asukkaisiin. Jokisen (2005, 24) mukaan arki tuokin valta-asemat esiin. Voiko joku asukas vallata alakerran yleisten tilojen tietokoneen koko illaksi? Jos joku asukas toivoo rauhallisempia ruokailuhetkiä, niin voidaanko äänekkäämmästä seurustelusta nauttavia pyytää hiljentämään keskustelua? Pohdittavaksi jää, kenen itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan kulloinkin. Asukkaiden kesken vallitsee varmasti keskinäisiä hierarkioita, joihin tämä opinnäytetyö ei tuo selvyyttä. Viitteitä näkyi siitä, että aina toisten tavat toimia eri tilanteissa eivät miellytä kaikkia. Näitä voisi arkielämässä tarkkailla ja ehkä pyrkiä rikkomaan mahdollisia rutiineja ja seurata, tuoko se esiin muutoksia asukkaiden toiminnassa.

Opinnäytetyön tuloksissa tuli esiin asioita, jotka Erikssonin (2008, 168) mukaan herättelisivät monen ”vammattoman” ajatuksia. Arki koostui toistuvista, asukkaille tärkeistä asioista, joista oli muodostunut kullekin omat rutiinit. Työpäivien jälkeen asukkaat oleskelivat yhteisissä tiloissa tai omissa yksityisissä tiloissaan tehden omien mielihalujensa mukaisia asioita, pääsääntöisesti yksin. Arjen sisältö vaikutti haastateltavien kertoman mukaan aikataulullisesti usein ohjaajien tai lähi-ihmisten järjestämältä. Arjessa ei ollut vaihtelevuutta, päivän aktiviteeteista tultiin suoraan kotiin, jo ajatus poikkeamista herätti hämmennystä. Vaikka olemassa olevia parisuhteitakin mainittiin, ne eivät näkyneet havainnoinnin aikaan asumisyksikössä kyseisten ihmisten arjessa. Kukaan ei kertonut viettävänsä aikaa ”shoppailemassa” tai ”kaupungilla”, kauppakäynnit olivat korkeintaan ruokakauppakäyntejä lähistöllä. Haastateltavilla ei ollut lapsia ja kyläilyt suuntautuivat harvakseltaan erityisesti lapsuudenkoteihin ja sisarusten luo. Toisaalta, niin kuin Jokinen (2005, 27) kirjoittaa, arkeen kuuluu nimenomaisesti

rutiininomaisuus sekä reflektion puute, eli arkeahan tämä oli. Rutiinit olivat vahvasti läsnä tämän asumisyksikön asukkaiden arjessa. Havainnointipäivien tuottama tieto tuki haastattelusta saatua materiaalia: tunnelma päivien aikana oli rauhallisen odottava, vaikkei mitään erityistä ollutkaan tapahtumassa. Vaikka sisällöllisesti tuntui, että asukkaiden arjesta puuttuu elementtejä, nämä elementit eivät ehkä ole asianosaisille olennaisia hyvän oman elämän saavuttamiseksi.

Enemmän aktiviteetteja toivovalle tällainen toisteinen arki ei ehkä kuvaudu arjen ihaniksi rutiineiksi (Salmi 2004, 14-17.) toisin kuin hänelle, joka nauttii omasta rauhastaan ja tutuiksi tulleista arjen asioista. Ehkä enemmän aktiviteetteja toivovilla on myös enemmän kokemusta erilaisista asioista, jolloin he osaavat myös suhteuttaa elämäänsä ja nähdä siitä puuttuvan jotain. Heille, joilla ei ehkä ole paljoa arjen erilaisia kokemuksia, nyt eletävä arki on ainoa ajateltavissa oleva ja siksi hyvää sellaisenaan. Miten voisi löytyä se yhteiselon kompromissi, jossa jokaiselle osalliselle tulisi vielä vähän enemmän sitä, mitä eniten haluaa? Asumisyksikköasumisessa ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista ajatella, että kyseessä on yksilöistä koostuvan massan tarpeet, vaan löytää yksilöiden tarpeet massan joukosta. Yhteinen katuosoite ei vielä tarkoita yhteisiä mielenkiinnon kohteita.

Toimijuus ja itsevaltaisuus omassa elämässä hakee muotoaan koko elämänkaaren ajan ja vaihtelee eri tilanteissa. Kun täysi-ikäinen, työssä käyvä kehitysvammainen ihminen asuu asumisyksikössä, niin onko hän silti autettava tai huollettava? Hänellä on mahdollisuus saada tarvittavaa apua ja tukea voidakseen osallistua yhteiskunnan toimintaan kaikissa muodoissaan. Eikö hän silloin avun ja tuen turvin ole itsenäinen toimija? Itsemääräämisoikeus antaa oikeuden päättää omista asioistaan sekä yhtä lailla luvan päättää, milloin on avun ja tuen tarpeessa. Toimijuus omassa elämässä ei onneksi tarkoita, että kaikesta tulee selvitä yksin. Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen vaatii työntekijöiltä ja läheisiltä kykyä sietää erilaisia tarpeita ja tapoja toimia. Asioista voi aina keskustella ja saada siten varmuutta siitä, että erilaiset ratkaisut ja päätökset perustuvat tietoon. Rauhala (1994, 81) korostaa erityisesti tiedon jakamisen merkitystä.

Tutkimuksen tulokset herättivät monia ajatuksia siitä, kuinka näennäisesti samaa, mutta kuitenkin erilaista arkea me kaikki elämme, ja miten silti voimme olla arkeemme tyytyväisiä. Ja miten vaikeaa voi olla uskoa ja hyväksyä toisen tyytyväisyys elämäänsä, vaikka se tyytyväisyys ei kumpua niistä samoista aiheista kuin omassa elämässä. Tarkoituksena on kuitenkin mahdollistaa tämänkin asumisyksikön asukkaille sellainen elämä kuin he haluavat, ei sellaista, mitä joku muu heille haluaa (Konola ym. 2011, 32).

Internetin kautta löytyy oman näköisen elämän rakentamiseen erilaisia hankkeita ja projekteja, joihin tutustumalla voi löytyä jotain sellaista, mitä ei vielä tiennyt tarvitsevana tai haluavana. Kehitysvammaliitolla on käynnissä kehittämishanke ”Porukoissa”. Hankkeessa

pohditaan oman kodin ja siihen liittyvien sosiaalisten verkostojen merkitystä. Koti ja omanlaiseksi koettu sosiaalisuus ovat keskeisiä hyvinvoinnin ja merkityksellisyyden lähteitä. Porukoissa-hanke pyrkii tavoittamaan heitä, jotka toivoisivat uusia toimintoja tai kohtaamisia elämäänsä. (Porukoissa 2018.) Kehitysvammaisten Tukiliiton Me Itse ry on käynnistänyt syksyllä 2018 hankkeen “Me Itse vaikutamme”. Hanke on niin tuore, että siitä ei vielä ole enempää tietoa. (Me Itse vaikutamme 2018.) Myös Rinnekodissa on käynnistynyt uusi projekti, AKA, Aktiivisuutta kehitysvammaisten arkeen. Tämän projektin tavoitteena on löytää erityisesti paljon tukea tarvitseville kehitysvammaisille henkilöille erilaisia aktiviteetteja arkeen. Projektissa ovat mukana yhteistyökumppaneina myös Kehitysvammaliitto ja Kehitysvammatuki 57 ry. (AKA-projekti 2018.) Kolmivuotinen Vipinä-kampanja on myös alkanut 2018: tässäkin hankkeessa pyritään eri asumisyksiköissä asuvien kehitysvammaisten ihmisten aktiivisempaan arkeen. Hanke on alkanut viiden helsinkiläisen asumisyksikön voimin ja se laajenee valtakunnalliseksi, jolloin mukana on 16 yksikköä. (Kehitysvammatuki 57 ry.) Tällaisten projektien ja hankkeiden kautta voi olla mahdollista löytää arkeen sellaisia ylimääräisiä käsipareja, jotka mahdollistaisivat uudet kokemukset ja lisääktiviteetit sellaisia kaipaaville.

Vaikka tämän opinnäytetyön tulokset eivät ole yleistettävissä muihin asumisyksiköihin, niin sen tekeminen antoi uutta perspektiiviä ja kehittämisideoita ylipäätään työhön kehitysvamma-alalla. Työskentelyssä ihmisen elämänsä kaaren alkupäässä fokus ei aina ole koko elämänsä kaaren mittainen, vaan pyrkii kapenemaan aina käsillä olevaan hetkeen. Opinnäytetyöprosessin aikana vahvistui ajatus siitä, että kaikilla kohtaamisilla ihmisen elämänsä kaaren varrella on merkitystä. Hyvään aikuiselämän arkeen ja mahdollisimman itsenäiseen elämään aletaan harjoitella jo lapsena.

## Lähteet

## Painetut

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Neljäs, uudistettu painos. Riika: InPrint.

Ekmark, Heiniluoma, Huotari, Leino & Puranen 2011. Omaa kotia kohti. Ylöjärvi: Painohäme Oy.

Eriksson, S. 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot - vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Kehitysvammaliitto. 2. painos. Anjalankoski: Solver-palvelut.

Hakala, K. 2014. ”Kyllä ihmisoikeuksissa olis parantamisen varaa!” Itsenäisen elämän haasteita vammaispalveluissa. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 9. Kouvola: PackageMedia Oy.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Ilonen, M. 2014. Osallisuuden olotiloissa: opas asumispalvelujen käyttäjille ja työntekijöille. Asumispalvelusäätiö ASPA.

Jalas, M. 2011. Kiireestä, kellosta ja kalenterista. Teoksessa Sihvola, A., Andersson L., Hetemäki, I. & Mustonen, R. (toim.) Kaikki irti arjesta. Gaudeamus. Helsinki: Helsinki University Press.

Jokinen, E. 2005. Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.

Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja -sarja. Suomen Yliopistopaino Oy. Juvenes Print.

Kananen, J. 2015. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Miten kirjoitan kehittämistutkimuksen vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja -sarja. Suomen Yliopistopaino Oy. Juvenes Print.

Kananen, J. 2017. Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja -sarja. Suomen Yliopistopaino Oy. Juvenes Print.

Konola, K., Kekki, S., Tiihonen, P. & Marjamäki, K. 2011. Tulevaisuus omissa käsissä - Miten päämies itse johtaa oman elämänsä ja palvelujensa suunnittelua. Teoksessa Ripatti, P. (toim.) Kehitysvammaisten asuminen. Uusi reformi 2010-2015. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos, raportti 10/2011.

Lagerspetz, E. 1994. Itsemäärääminen ja valta. Teoksessa Pietarinen J., Launis, V., Räikkä, J., Lagerspetz, E., Rauhala, M. & Oksanen, M. Oikeus itsemääräämiseen. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Launis, V. 1994. Itsemääräämisoikeuden ulottuvuudet. Teoksessa Pietarinen J., Launis, V., Räikkä, J., Lagerspetz, E., Rauhala, M. & Oksanen, M. Oikeus itsemääräämiseen. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Matero, M. 2004. Kehitysvammaisuus. Teoksessa Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Porvoo: WSOY.

Pietarinen, J. 1994. Yksilöllinen itsemääräämisoikeus. Teoksessa Pietarinen J., Launis V., Räikkä, J., Lagerspetz, E., Rauhala, M. & Oksanen, M. Oikeus itsemäärämiseen. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Rauhala, M. Mihin itsemääräämisoikeus velvoittaa. Teoksessa Pietarinen J., Launis V., Räikkä, J., Lagerspetz, E., Rauhala, M. & Oksanen, M. Oikeus itsemäärämiseen. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Repo, M. 2004. Itsenäisyyden tukeminen. Teoksessa Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Porvoo: WSOY.

Repo, M. 2012. Itsenäisyyden tukeminen. Teoksessa Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. 1.-3. painos. Helsinki: SanomaPro.

Salmi, M. 2004. Arkielämä kokoaa yhteen työn ja perheen. Teoksessa Salmi, M & Lammi-Tasula, J. (toim.) Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Stakes. Saarijärvi: Gummerus.

Sihvola, A., Andersson L., Hetemäki, I. & Mustonen, R. (toim.) 2011. Kaikki irti arjesta. Gaudamus. Helsinki: Helsinki University Press.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

#### Sähköiset

AKA-projekti (Aktiivisuutta kehitysvammaisten arkeen). Viitattu 19.11.2018. <https://www.rinnekoti.fi/ajankohtaista/artikkeli/rohkeita-kokeiluja-arjen-aktivoimiseksi-aka-projekti-kaynnistyi.html>

Alasuutari, P. Mitä on laadullinen tutkimus. Viitattu 8.3.2018. [http://www.edu.uoulu.fi/tohtorikoulutus/jarjestettava\\_opetus/alasuutari/mita\\_laadullinen\\_tutkimus\\_on.pdf](http://www.edu.uoulu.fi/tohtorikoulutus/jarjestettava_opetus/alasuutari/mita_laadullinen_tutkimus_on.pdf)

Asiakas- ja potilaslaki. Luonnos 25.4.2018. Viitattu 21.10.2018. <https://stm.fi/documents/1271139/7852886/Alustava+luonnos+asiakas-+ja+potilaslaki+25.4.2018/db926037-5a82-429c-89cd-b6424adb6758/Alustava+luonnos+asiakas-+ja+potilaslaki+25.4.2018.pdf>

Bertelli M., Salvador-Carulla L., Lassi S., Zappella M., Ceccotto R., Palterer D., de Groef J., Benni L. & Prodi P. 2013. Quality of life and living arrangements for people with intellectual disability. *Advances in mental health and intellectual disabilities*. Vol 7, 4. Viitattu 2.1.2018. <https://www-emeraldinsight-com.nelli.laurea.fi/doi/pdfplus/10.1108/AMHID-03-2013-0027>

Björnsdóttir, Stefánsdóttir, G. & Stefánsdóttir, Á. 2014. It's my life. Autonomy and people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities* 2015, Vol. 19(1), 5-21. <https://journals-sagepub-com.nelli.laurea.fi/doi/full/10.1177/1744629514564691>

Golding, N. S. & Rose, J. 2015. Exploring the attitudes and knowledge of support workers towards individuals with intellectual disabilities. *Journal of intellectual disabilities*. Vol. 19(2), 116-129. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1744629514563777>

Hintsala, S. & Ahlstén, M. 2011. Perustuuko asuminen tarpeisiin vai järjestelmien ylläpitämiseen? Teoksessa Ripatti, P. (toim.) Kehitysvammaisten asuminen. Uusi Reformi 2010-2015. Viitattu 21.11.2018. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80019/654df847-a315-42e2-ab92-bebb8df864b7.pdf?sequence>

IMO-käsikirja. Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen ja rajoitustoimenpiteet. 2017. Viitattu 16.10.2018. <https://www.hel.fi/static/sote/vamty/kasikirjat/imo-kasikirja-2017.pdf>

Kaski, M. 2011. Kehitysvamma palvelut ilman keskuslaitosta? Esimerkkejä Etevan kehittämistyöstä. Teoksessa Ripatti, P. (toim.) Kehitysvammaisten asuminen. Uusi Reformi 2010-2015. Viitattu 21.11.2018. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80019/654df847-a315-42e2-ab92-bebb8df864b7.pdf?sequence>

Kehitysvammaisten Tukiliitto. Me Itse ry:n arvot. Viitattu 23.1.2018. <https://www.tukiliitto.fi/toiminta/me-itse-ry/me-itse-on-kansalaisjarjesto/me-itse-arvot/>

Kehitysvammalaki 1977. Viitattu 13.10.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>

Kehitysvammaliitto 2018a. Asuminen. Viitattu 11.11.2018. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/asuminen/>

Kehitysvammaliitto 2018b. Kehitysvammaisuus. Viitattu 11.2.2018. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/>

Kehitysvammatuki 57 ry. 2018. Vipinä 2018-2020. Viitattu 24.11.2018. <https://www.kvtuki57.fi/toiminta/vipinae-hanke-23-02-2018-09-58-45>

Koivu, Maija. 11.10.2016. Viitattu 23.2.2018. [http://www.avi.fi/documents/10191/7571061/Kehitysvammaisuuden\\_maarittely.pdf/5d3bd133-e6e5-417e-9459-d181b9dc3374](http://www.avi.fi/documents/10191/7571061/Kehitysvammaisuuden_maarittely.pdf/5d3bd133-e6e5-417e-9459-d181b9dc3374)

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista. Viitattu 19.11.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Viitattu 19.11.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Me Itse vaikutamme. Viitattu 19.11.2018. <https://www.tukiliitto.fi/toiminta/me-itse-ry/me-itse-vaikutamme/>.

Niemelä, M. & Brandt, K. 2011. Kehitysvamma palvelut ilman keskuslaitosta? Esimerkkejä Etevan kehittämistyöstä. Teoksessa Ripatti, P. (toim.) Kehitysvammaisten asuminen. Uusi Reformi 2010-2015. Viitattu 21.11.2018. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80019/654df847-a315-42e2-ab92-bebb8df864b7.pdf?sequence>.

Porukoissa. Oma koti ja asumisen sosiaalisuus. Viitattu 19.11.2018. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/liitto/kehittamishankkeet/>

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. 2018. Itsemääräämisoikeutta vahvistavan lakikokonaisuuden valmistelu jatkuu. Tiedote 145/2018. Viitattu 21.10.2018. [https://stm.fi/artikkeli/-/asset\\_publisher/itsemaaraamisoikeutta-vahvistavan-lakikokonaisuuden-valmistelu-jatkuu-asiakas-ja-potilaslaki-ei-ehdi-eduskuntaan-talla-hallituskaudella](https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/itsemaaraamisoikeutta-vahvistavan-lakikokonaisuuden-valmistelu-jatkuu-asiakas-ja-potilaslaki-ei-ehdi-eduskuntaan-talla-hallituskaudella)

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön oppaita 2003:4. Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot ja esteettön ympäristö. Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus. Viitattu 13.9.2018. <https://thl.fi/documents/10542/471223/asumispalveluiden%20laatusuositus.pdf>

Suomen perustuslaki. Viitattu 19.11.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Teemoittelu. Viitattu 23.5.2018. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/teemoittelu>

Topo, P. 2013. Itsemäärääminen on olennainen osa hyvinvointia. Viitattu 11.11.2018. <https://www.aspa.fi/fi/suuntaaja/suuntaaja-32013-itsem%C3%A4%C3%A4r%C3%A4misoikeus/itsem%C3%A4%C3%A4r%C3%A4minen-olennainen-osa-hyvinvointia>.

Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018a. Itsemääräämisoikeuden tukeminen. Viitattu 23.1.2018. <https://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeuden-tukeminen>.

Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018b. Itsemääräämisoikeus. Viitattu 10.11.2018. <https://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus>

Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018c. Itsemääräämisoikeus arjessa. Viitattu 23.1.2018. <https://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus-arjessa>.

Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018d. Tuettu päätöksenteko arjessa 2018. Viitattu 11.11.2018. <https://www.verneri.net/yleis/tuettu-paatöksenteko-arjessa>.

Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2018e. Tuetun päätöksenteon järjestelmä 2018. Viitattu 11.11.2018. <https://www.verneri.net/yleis/tuetun-paatöksenteon-jarjestelma>.

WHO (World Health Organization). Viitattu 11.2.2018. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/news/news/2010/15/childrens-right-to-family-life/definition-intellectual-disability>.

## Liitteet

### Liite 1: Teemahaastattelulomake

#### taustakysymykset

- 1) Minkä ikäinen olet?
- 2) Kauanko olet asunut tässä asumisyksikössä?
- 3) Minkälaista perhettä sinulla on?
- 4) Seurusteletko?
- 5) Neuvooko joku sinua isoissa päätöksissä? (esim. uusi tv, ostaako talvitakki?)
- 6) Neuvooko joku sinua pienissä päätöksissä? (mikä paita päälle, minkä tv-ohjelman katson?)

arjen ”lukujärjestys”: haastattelijä kirjaa asiat haastateltavan näkyville tukemaan jatkoahaastattelua esimerkiksi viikonpäivien hahmottamiseksi. Tästä voi nousta myös kysymyksiä mitä ei nyt liitteessä ole esillä.

- 7) mitä teet ma/ti/ke/to/pe sen jälkeen, kun lähdet töistä?
- 8) kuka päättää näistä menoista? entä perumisista?
- 9) teetkö sopivasti töitä?/ ehditkö tehdä muita juttuja tai jääkö vapaa-aikaa liikaa?

#### kodin ulkopuoliset menot

- 10) Käytätkö julkisia liikennevälineitä vai miten kuljet? Toimiiko asia?
- 11) liikuntaharrastus? miksi/miksi ei? kenen kanssa?
- 12) kyläily? miksi/miksi ei? kenen kanssa?
- 13) seurustelu? miksi/miksi ei?
- 14) kaupoilla käynti? miksi/miksi ei? kenen kanssa?
- 15) elokuvat, penkkiurheilu? miksi/miksi ei? kenen kanssa?
- 16) muuta?

#### kodin ”sisämenot”

- 17) Oletko iltaisin yleensä yhteisissä tiloissa vai omassa asunnossa? miksi?
- 18) Yksin vai kaverin tai ohjaajan kanssa? miksi?
- 19) ruuanlaitto ja syöminen? milloin?/kenen kanssa?
- 20) milloin nukut?
- 21) käsityöt, palapelit, lukeminen..?
- 22) mitä katsot televisiosta?
- 23) siivoaminen? milloin? kenen kanssa/aloitteesta?
- 24) henkilökohtainen hygienia: milloin ja kenen ohjeesta?
- 25) Käytätkö tietokonetta/älypuhelinta/tablettia? Milloin/kuinka kauan? Mitä teet niillä?
- 26) muuta?

#### arjen yleinen sujuvuus ja tunnelma

- 27) Tykkäätkö asua täällä?
- 28) Onko teillä iltaisin yhteiset aikataulut vai onko sinulla ihan omat jutut?
- 29) Mikä arjessa on parasta?
- 30) Entä tylsintä?
- 31) Ärsyttääkö sinua joku?
- 32) Pelkäätkö sinä jotain?
- 33) Kuka/ketkä ovat parhaat kaverisi?
- 34) Minkälaisia ohjaajia täällä on?

Palataan alun ”lukujärjestykseen”. Jos saisit tehdä näinä iltoina mitä vaan, niin mitä se olisi? Olisiko se mahdollista? Miksi/Miksi ei?